

บทที่ 1

บทนำ

บทนำต้นเรื่อง

ประเทศไทยเป็นประเทศที่ส่งออกข้าวรายใหญ่ของโลกประเทศหนึ่ง และคุณภาพของข้าวไทยก็ยังเป็นที่ยอมรับจากต่างประเทศ โดยเฉพาะข้าวขาวดอกมะลิ 105 ซึ่งเป็นข้าวที่ได้รับความนิยมมากที่สุด เพราะเมื่อนำมาหุงจะได้ข้าวที่มีกลิ่นรสหอมเฉพาะตัว นุ่ม และเหนียว เป็นที่รู้จักกันไปทั่วโลกในนาม “Jasmine rice” (กฤษณา ชูติมา, 2545)

สารสำคัญที่ให้กลิ่นในข้าว ได้แก่ 2-acetyl-1-pyrroline (2AP) (Buttery *et al.*, 1982) สารนี้สามารถพบในน้ำมันหอมระเหยของใบเตย โดยความเข้มข้นของ 2AP ในใบเตยมีมากกว่าในข้าวหอมที่ผ่านการขัดสีแล้วถึง 10 เท่า (Buttery *et al.*, 1983) สารให้กลิ่นรสชนิดอื่นในข้าวนอกจากนี้ ได้แก่ 2,4-decadienal, nonanal, hexanal, 2-nonenal และ octanal แต่เมื่อพิจารณาถึงปริมาณและศักยภาพในการให้กลิ่นพบว่า 2AP เป็นสารให้กลิ่นรสหลัก เมื่อมีความเข้มข้นของ 2AP เพียง 0.1 ppb ในน้ำ มนุษย์ก็สามารถระบุกลิ่นรสชนิดนี้ได้ (Buttery *et al.*, 1988) ในขณะที่เก็บรักษาข้าวดิบจะเกิดการเปลี่ยนแปลงภายในองค์ประกอบของเมล็ดข้าวทั้งทางเคมีและกายภาพ ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสี เนื้อสัมผัส และกลิ่นรสในข้าวสุก (Zhout *et al.*, 2002) ในระหว่างการเก็บรักษาพบว่าการผลิตสารคาร์บอนิลโดยเฉพาะ hexanal ซึ่งเป็นสารที่ให้กลิ่นข้าวเก่า โดยมาจากปฏิกิริยาออกซิเดชันของไขมันไม่อิ่มตัว (Endo *et al.*, 1977)

กรรมวิธีในการทำให้ข้าวสุกนั้นมีด้วยกันหลายวิธี เช่น การใช้ความร้อนจากตู้อบ การใช้ความร้อนจากไอน้ำ การใช้ความร้อนจากหม้อหุงข้าวไฟฟ้า และการใช้ความดัน เป็นต้น (Juliano, 1985) ความร้อนนอกจากมีผลต่อคุณลักษณะทางเคมีกายภาพของข้าวแล้วยังมีผลต่อการเกิดและการสลายหรือความคงตัวของสารให้กลิ่นรส (Mahatheeranont *et al.*, 2001) ส่วนการใช้ความดันมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงโครงสร้าง Katapo และคณะ (2002) ทดลองใช้ระดับความดัน 690 เมกกะปาสกาลที่อุณหภูมิห้อง นาน 5 นาทีและ 1 ชั่วโมง พบว่าแป้งข้าวที่ละลายในน้ำ หลังจากให้ความร้อนแล้วมีลักษณะเป็นเจลและเมื่อเพิ่มปริมาณน้ำ แป้งจะเกิดการเจลาติไนซ์เพิ่มขึ้น และแป้งที่เกิดเจลาติไนซ์โดยการใช้ความดันสูงยังคงสภาพเดิมของเม็ดสตาร์ชอยู่ได้ การใช้ความดันสูงในช่วง 100-1000 เมกกะปาสกาล จึงเป็นเทคโนโลยีที่น่าสนใจและเป็นอีกแนวทางในการรักษากลิ่นรสและคุณค่าทางอาหารไว้ได้ดีกว่าการใช้ความร้อน (Cheftel and Calioli, 1997)

โครงการวิจัยเพื่อวิทยานิพนธ์นี้จึงศึกษาผลการใช้ความร้อนเปรียบเทียบกับผลของการใช้ความดันสูงต่อการเปลี่ยนแปลงคุณลักษณะทางเคมีกายภาพและกลิ่นรสของข้าวขาวดอกมะลิ 105 ตลอดจนผลของระยะเวลาการเก็บรักษาข้าวสารดิบนาน 1 ปี ต่อการเปลี่ยนแปลงสมบัติดังกล่าว

การตรวจเอกสาร

พันธุ์ข้าวที่มนุษย์เพาะปลูกในปัจจุบันพัฒนามาจากข้าวป่าในตระกูล Gramineae ข้าวที่ปลูกในปัจจุบันแบ่งออกเป็นข้าวแอฟริกา (*Oryza glaberrima*) และข้าวเอเชีย (*Oryza sativa*) โดยข้าวเอเชียนั้นแบ่งออกได้เป็น 3 สายพันธุ์ย่อย ได้แก่ japonica เป็นข้าวเมล็ดป้อม ปลูกมากบริเวณแม่น้ำเหลืองของจีน เกาหลี และญี่ปุ่น indica เป็นข้าวเมล็ดยาว ปลูกในเขตร้อน เช่น ตอนใต้ของอินเดีย ศรีลังกา แหลมมาลายู หมู่เกาะต่าง ๆ และลุ่มแม่น้ำแยงซีของจีน ส่วน javanica หรือข้าวชวา ปลูกในอินโดนีเซีย ฟิลิปปินส์ และญี่ปุ่น (มูลนิธิข้าวไทยในพระบรมราชูปถัมภ์, 2547) และข้าวจัดเป็นพืชเศรษฐกิจสำคัญที่สุดของประเทศไทย มีการเพาะปลูกทั่วไปในทุกภูมิภาคเนื่องจากเป็นอาหารหลักของคนไทยและยังส่งออกเป็นอันดับ 1 ของโลก ปริมาณการส่งออกข้าวในปี พ.ศ. 2546 มีปริมาณ 7.58 ล้านตัน (ข้าวสาร) คิดเป็นมูลค่าถึง 77,105 ล้านบาท (สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร, 2547) โดยข้าวพันธุ์ข้าวดอกมะลิ 105 จะมีปริมาณการส่งออกมากที่สุด

1. ข้าวขาวดอกมะลิ 105

ข้าวพันธุ์ข้าวดอกมะลิ 105 (Khao Dawk Mali 105, KDML105) อยู่ในสายพันธุ์ indica ปลูกได้ทั่วทุกภาคของประเทศไทย แต่แหล่งผลิตที่สำคัญและมีคุณภาพเมล็ดข้าวดีที่สุดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ความสูงลำต้นประมาณ 104 เซนติเมตร ข้าวเปลือกสีฟาง ข้าวกล้องเมล็ดเรียวยาว ปลายเมล็ดโค้งเล็กน้อย เมล็ดใส มีความเลื่อมมัน มีลักษณะจมูกข้าวเล็ก ซึ่งถือเป็นลักษณะที่ดีของข้าวสาร ความชื้นข้าวกล้องและข้าวสารไม่เกินร้อยละ 14 ปริมาณอะมิโลสอยู่ระหว่างร้อยละ 13-18 (ถัดดาวัลย์ วรรณนุช, 2544) ข้าวพันธุ์ข้าวดอกมะลิ 105 เป็นข้าวหอมไทยที่มีความหอมเป็นเอกลักษณ์ และมีความนุ่มเหนียวที่โดดเด่นเมื่อหุงสุก สารสำคัญที่ให้กลิ่นในข้าวหอมสุกถูกระบุว่าเป็น 2AP (Buttery *et al.*, 1982; Petrov *et al.*, 1996; Widjaja *et al.*, 1996a) โดยพบในปริมาณที่แตกต่างกันไปในข้าวหอมแต่ละพันธุ์ และปริมาณของ 2AP ในข้าวขาวดอกมะลิ 105 ใหม่มีปริมาณ

มากกว่าข้าวเก่าเกือบประมาณเท่าตัว นอกจากนี้ปริมาณ 2AP ในข้าวกล้องมีมากกว่าข้าวขัดสี (Buttery *et al.*, 1983)

2. โครงสร้างและองค์ประกอบของเมล็ดข้าว

เมล็ดข้าวประกอบด้วยเปลือกแข็งหุ้ม เรียกว่ากลีบ ส่วนในที่มีเปลือกหุ้มคือส่วนของเมล็ด และเมล็ดข้าวที่ถูกเอาเปลือกออกแต่ยังไม่ขัดสีจะประกอบด้วย เยื่อหุ้มผล (pericarp) เยื่อหุ้มเมล็ด (testa) และเยื่อโปร่งใส (hyaline layer) เยื่อหุ้มเนื้อเมล็ด (aleurone) เนื้อเมล็ด (endosperm) เป็นเซลล์ที่มีผนังบางหุ้มเมล็ดสตา์ซึ่งถือเป็นองค์ประกอบหลัก มีประมาณร้อยละ 90 และสารอาหารอื่น ได้แก่ โปรตีนและไขมันอยู่ภายใน มีรูปร่างต่างๆ กันขึ้นอยู่กับบริเวณของเมล็ด ถ้าอยู่ใกล้ชั้นเยื่อหุ้มเนื้อเมล็ดจะมีรูปร่างยาวรี ถัดเข้ามายังเข้าใกล้ใจกลางเมล็ดจะยิ่งกลมมนขึ้น (อรอนงค์ นัยวิกุล, 2538; Juliano, 1985) ลักษณะโครงสร้างของเมล็ดข้าว ดังแสดงในภาพที่ 1

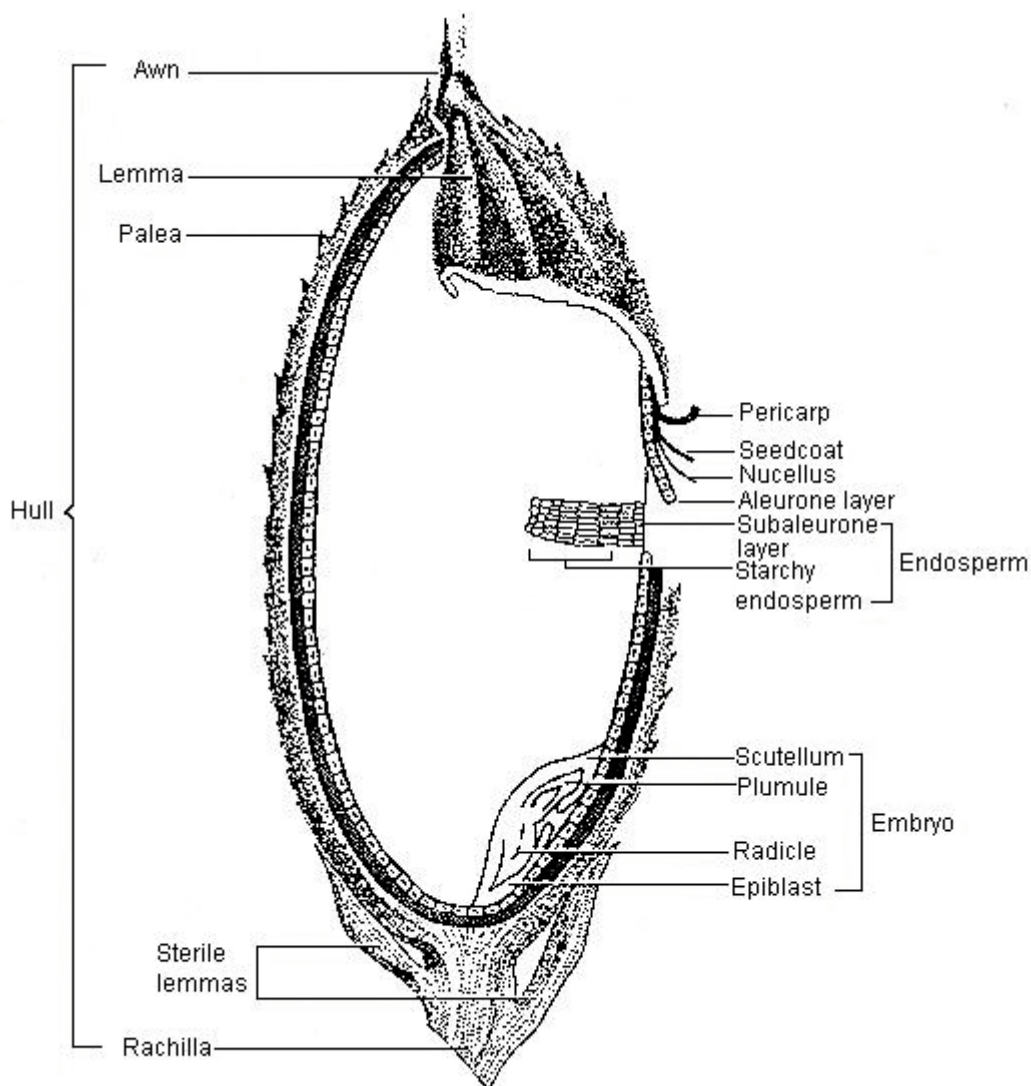
3. การเจริญเติบโตและสร้างเนื้อเมล็ดของข้าว

การปลูกและการเจริญเติบโตมาเป็นเมล็ดข้าว นับตั้งแต่เริ่มหว่านเมล็ดจนเก็บเกี่ยวได้นั้นใช้เวลาประมาณ 100-120 วันขึ้นกับชนิดข้าว โดยแบ่งออกเป็น 3 ช่วง ดังนี้ (Lu and Luh, 1991)

3.1 ช่วงการเติบโตทางลำต้น (vegetative phase) เป็นระยะที่นับตั้งแต่เมล็ดข้าวงอกจนถึงข้าวเริ่มสร้างช่อดอก แบ่งออกได้เป็น 2 ระยะ คือ ระยะกล้า (seeding stage) ใช้เวลาประมาณ 20-30 วัน และระยะแตกกอ (tillering stage) อีกประมาณ 45-60 วัน

3.2 การเติบโตช่วงสืบพันธุ์ (reproductive phase) เป็นระยะที่นับตั้งแต่ข้าวเริ่มสร้างช่อดอกจนถึงระยะดอกบาน แบ่งได้เป็น 2 ระยะ คือ ระยะเกิดช่อดอก (panicle stage) และระยะการออกรวง (heading stage) ใช้เวลาประมาณ 30 วัน

3.3 การเติบโตช่วงเมล็ดแก่ (ripening phase) เป็นระยะที่นับตั้งแต่ดอกข้าวบานจนถึงเมล็ดข้าวแก่จัด แบ่งออกได้ 3 ระยะ คือ ระยะเป็นน้ำนม (milk stage) เป็นระยะหลังการผสมพันธุ์ระยะแรกๆ ส่วนที่เป็นข้าวกล้องมีลักษณะเป็นน้ำเหนียวๆ ต่อมาจะเปลี่ยนเป็นเป็นน้ำนม ซึ่งใช้ระยะเวลาประมาณ 8-13 วัน ระยะเมล็ดข้าวเริ่มแข็ง (dough stage) เป็นระยะที่น้ำนมค่อยๆเปลี่ยนเป็นแป้งอ่อน (soft dough) และกลายเป็นแป้งแข็ง (hard dough) ตามลำดับ ระยะนี้ใช้เวลาอยู่ระหว่าง 14-21 วัน ระยะเมล็ดแก่ (maturation stage) ใช้เวลาประมาณ 10-15 วัน เมล็ดจะแก่เต็มที่เมื่อมีการ

ภาพที่ 1 โครงสร้างเมล็ดข้าว

Rice grain structure

ที่มา: Juliano (1985)

วิวัฒนาการในด้านขนาด ความแข็ง ความใส และปราศจากสีเขียวแล้วมากกว่าร้อยละ 90 (เครือวัลย์ อัดตะวิริยะสุข, 2534)

สำหรับข้าวที่มีการเติบโตช่วงเมล็ดแก่สมบูรณ์ใน 30 วัน ภายหลังจากดอกข้าวบานแล้ว จะพบเมล็ดตารซ์ในเมล็ดข้าวภายใน 4 วัน โปรตีนพบใน 7-8 วัน (Lu and Luh, 1991) การสังเคราะห์สตาร์ช โปรตีน และไขมัน ในเมล็ดข้าวเป็นไปด้วยอัตราเร็วมาก โดยจะมีเนื้อเมล็ดแก่สมบูรณ์ภายใน 14 วันหลังดอกบาน อัตราการสังเคราะห์โปรตีนจะสูงสุดในวันที่ 8-10 หลังดอก

บาน กรดอะมิโนที่มีอยู่มากในระยะน้ำนม (10 วันหลังดอกบาน) ได้แก่ กรดแอสพาร์ติก แอสพาราจีน กรดกลูตามิก อะลานีน ฮีสทีดีน เซอรีน ออร์นิติน โฮโมเซอรีน อาร์จีนิน โพรลีน ทรีโอนีน และลิวซีน และโปรตีนที่ข้าวสังเคราะห์ขึ้นจำพวกหนึ่ง คือ เอนไซม์ที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการทางชีวเคมีในเมล็ดข้าว ได้แก่ กระบวนการสังเคราะห์แป้ง น้ำตาล ไฟติน โปรตีน และเมตาบอลิซึมของกรดนิวคลีอิก เมตาบอลิซึมของไขมัน การสังเคราะห์เอนไซม์ที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการหายใจและการเจริญเติบโตของเมล็ดข้าว (Juliano, 1985)

เวลาที่ใช้ในแต่ละระยะนั้นจะปรับเปลี่ยนไปตามสภาพแวดล้อม ได้แก่ ภูมิอากาศ ช่วงของแสง น้ำ พันธุ์ข้าว เป็นต้น ข้าวพันธุ์ขาวดอกมะลิ 105 เป็นข้าวประเภทไวต่อแสง ปลูกได้เฉพาะนาปี คือ ช่วงเดือนพฤษภาคม-กันยายน และเก็บเกี่ยวในช่วงเดือนพฤศจิกายน-ธันวาคม (อานันต์ ผลวัฒน์ และคณะ, 2535)

4. คุณภาพของเมล็ดข้าว

4.1 น้ำหนักเมล็ด

น้ำหนักเมล็ดเป็นคุณภาพค่อนข้างสม่ำเสมอมากที่สุด และควบคุมโดยพันธุกรรมเป็นส่วนใหญ่ อย่างไรก็ตามพบว่าน้ำหนักเมล็ดจะแปรไปตามขนาดและรูปร่างของเมล็ด ความชื้นชนิดดิน การใส่ปุ๋ย และสภาพภูมิอากาศก็มีผลกระทบต่อน้ำหนักเมล็ดด้วย จากการตรวจสอบน้ำหนักข้าวเปลือก 100 เมล็ด ของพันธุ์ข้าวไทยจำนวน 344 พันธุ์ พบว่ามีน้ำหนักแปรปรวนระหว่าง 1.16-4.17 กรัม ข้าวพันธุ์ดีของไทยที่รัฐบาลส่งเสริมให้ปลูกจัดอยู่ในกลุ่มข้าวหอมมะลิไทย ได้แก่ ข้าวพันธุ์ขาวดอกมะลิ 105 กข 15 ข้าวเจ้าหอมพิชญ์โลก 1 ข้าวเจ้าหอมคลองหลวง 1 ข้าวหอมสุพรรณบุรี และข้าวพันธุ์ปทุมธานี 1 (ลัดดาวัลย์ กรรณนุช, 2544) จะมีน้ำหนักเมล็ด 100 เมล็ดระหว่าง 2.25-3.67 กรัม (เครือวัลย์ อัดตะวิริยะสุข, 2534)

4.2 สีข้าวกล้อง

สีข้าวกล้องเกิดจากสารสีที่ส่วนเยื่อหุ้มผล ส่วนเนื้อในเมล็ดของข้าวทุกชนิดจะมีสีขาว จากการสำรวจพันธุ์ข้าวของศูนย์วิจัยข้าวปทุมธานี พบว่าข้าวกล้องมี 4 สี คือ ขาว น้ำตาล แดง และม่วง ส่วนใหญ่มีสีขาว ข้าวกล้องที่มีสีแดงและม่วง เนื่องจากมีสารสีพวกแอนโทไซยานิน (anthocyanin pigment) ข้าวกล้องที่มีสีน้ำตาลต้องใช้เวลาในการขัดรำนานหรือใช้แรงกดมาก เพื่อให้ส่วนของรำที่เป็นสีเข้มหลุดออก เป็นผลให้ข้าวหักมาก มีปริมาณข้าวสารน้อย ดังนั้นข้าวกล้องที่มีสีอ่อนจึงเป็นที่นิยม (เครือวัลย์ อัดตะวิริยะสุข, 2534)

4.3 ขนาดและรูปร่างเมล็ด

ขนาดและรูปร่างเมล็ด หมายถึง ความยาว ความกว้าง ความหนาและความป้อมหรือเรียวยาวของเมล็ด (ตารางที่ 1 และ 2) ข้าวสายพันธุ์ *indica* จะมีรูปร่างเมล็ดเรียวยาว ค่อนข้างป้อม ข้าวสายพันธุ์ *javanica* มีเมล็ดกว้างและหนา ส่วนข้าวสายพันธุ์ *japonica* มีเมล็ดสั้นและกลม (เครือวัลย์ อุตตะวิริยะสุข, 2534)

ตารางที่ 1 การแบ่งลักษณะเมล็ดตามความยาวของเมล็ด

Classification of grain type by grain length

Grain type	Length (mm)
extra long	> 7.50
long	6.61-7.50
medium	5.51-6.60
short	< 5.50

ที่มา: ดัดแปลงจาก Jennings และคณะ (1979 อ้าง โดย Juliano, 1985)

ตารางที่ 2 การแบ่งรูปร่างเมล็ดตามอัตราส่วนระหว่างความยาวต่อความกว้าง

Classification of grain shape by length-width ratio

Grain shape	Length-width ratio
slender	> 3.0
medium	2.1 - 3.0
bold	1.1 - 2.0
round	< 1.1

ที่มา: ดัดแปลงจาก Jennings และคณะ (1979 อ้าง โดย Juliano, 1985)

4.4 ลักษณะท้องไข่

ลักษณะท้องไข่ หมายถึง จุดขาวขุ่นคล้ายชอล์กที่เกิดขึ้นในเนื้อของเมล็ดเป็นลักษณะที่เกิดจากการจับตัวอย่างหลวมๆ ของสตาร์ชกับโปรตีนในเนื้อเมล็ด ลักษณะนี้ควบคุมโดย

พันธุกรรมและสิ่งแวดล้อม ลักษณะท้องไขเป็นปัจจัยอย่างหนึ่งที่บ่งบอกถึงคุณภาพและราคาของข้าว ข้าวที่เป็นท้องไขมาก เมื่อนำไปสีจะมีข้าวหักมากและมีเกรดต่ำ ข้าวเกรดสูงจะมีท้องไขได้ไม่เกินร้อยละ 0.5 (เครือวัลย์ อัตตะวิริยะสุข, 2534)

4.5 ความใสของเมล็ด

ความใสหรือความขุ่นของเมล็ด หมายถึง ความทึบแสง (opaque) หรือความโปร่งแสง (translucent) ของเนื้อเมล็ด ซึ่งจะสังเกตความแตกต่างได้ในข้าวเจ้า ส่วนในเมล็ดข้าวเหนียวจะมีลักษณะขุ่นอย่างเดียว ปัจจุบันยังไม่พบสาเหตุของความใสหรือขุ่นในเนื้อเมล็ดข้าวเจ้า แต่คาดว่าอาจจะเนื่องมาจากทั้งพันธุ์ข้าวและพื้นที่เพาะปลูก เพราะพันธุ์ข้าวขาวดอกมะลิ 105 ที่ปลูกในภาคตะวันออกเฉียงเหนือจะมีเมล็ดใส แต่ที่ปลูกในแถบภาคกลางบางแห่งข้าวสารจะค่อนข้างขุ่นเป็นต้น (เครือวัลย์ อัตตะวิริยะสุข, 2534)

4.6 ความขาวของข้าวสาร

ความขาวของข้าวสาร ขึ้นกับปัจจัยหลายอย่าง เช่น ระดับการสี (degree of milling) ซึ่งเป็นตัวกำหนดเกรดของข้าว อายุการเก็บข้าว โดยข้าวที่เก็บไว้นานจะมีสีคล้ำกว่าข้าวใหม่ แต่จากการศึกษาของ Wongpornchai และคณะ (2004) ซึ่งศึกษาผลการทำแห้งและระยะเวลาในการเก็บรักษาข้าวเปลือกก่อนสีต่อความขาวของข้าวสารพันธุ์ขาวดอกมะลิ 105 โดยใช้วิธีการทำแห้งทั้งหมด 6 แบบได้แก่ การใช้ตู้อบตัดแปลงบรรยากาศที่อุณหภูมิ 30 และ 40 °ซ การใช้ตู้อบลมร้อนที่อุณหภูมิ 40, 50 และ 70 °ซ และการผึ่งแดด ในการทำแห้งข้าวเปลือกให้มีความชื้นเหลือร้อยละ 13-15 บรรจุใส่กระสอบและเก็บรักษาที่อุณหภูมิห้องนาน 10 เดือน พบว่าการทำแห้งโดยวิธีการใช้ตู้อบลมร้อนที่อุณหภูมิ 40 และ 50 °ซ และการใช้ตู้อบตัดแปลงบรรยากาศที่อุณหภูมิ 40 °ซ ให้ข้าวสารหลังการสีที่มีค่าความขาวมากกว่าการทำแห้งด้วยวิธีอื่น นอกจากนี้เครือวัลย์ อัตตะวิริยะสุข (2534) รายงานว่าข้าวสารที่มีโปรตีนสูงจะมีสีคล้ำกว่าข้าวที่มีโปรตีนต่ำ

4.7 คุณภาพการสี

ผลผลิตที่ได้จากการสีข้าวได้แก่ แกลบประมาณร้อยละ 20-24 รำร้อยละ 8-10 และข้าวสารร้อยละ 68-70 ของข้าวเปลือก ข้าวสารที่ได้ทั้งหมดจากการขัดขาวจะนำไปคัดแยกเป็นข้าวเต็มเมล็ดและข้าวหัก ซึ่งจะได้แต่ละส่วนมากน้อยเพียงใดขึ้นกับคุณภาพข้าวเปลือกก่อนสี ปัจจัยที่มีผลต่อคุณภาพการสี ได้แก่ พันธุ์ข้าว การปฏิบัติรักษาก่อนการเก็บเกี่ยว ระยะเวลาและวิธีการเก็บเกี่ยวที่เหมาะสม การตากข้าวก่อนนวดและหลังนวด การนวดข้าว การเก็บรักษา และกระบวนการสี (เครือวัลย์ อัตตะวิริยะสุข, 2534) Wongpornchai และคณะ (2004) ศึกษาผลการทำแห้งและระยะเวลาในการเก็บรักษาข้าวเปลือกก่อนสีต่อคุณภาพการสีของข้าวพันธุ์ขาวดอกมะลิ 105 พบว่าการทำแห้งโดยวิธีการใช้ตู้อบลมร้อนที่อุณหภูมิ 70 °ซ ให้คุณภาพการสีที่ดีที่สุด โดยไม่ขึ้นกับ

ระยะเวลาการเก็บรักษา เมื่อพิจารณาจากค่าร้อยละข้าวหักซึ่งมีค่าน้อยกว่าครึ่งของค่าร้อยละข้าวหักจากข้าวเปลือกที่ทำแห้งโดยวิธีอื่นๆ

4.8 การยืดตัวของเมล็ดข้าวสุก

ในระหว่างการหุงต้ม เมล็ดข้าวจะดูดซับน้ำและขยายตัวออกรอบด้านโดยเฉพาะด้านยาว โดยทั่วไปผู้บริโภคนิยมข้าวพันธุ์ที่ยืดตัวได้มากกว่าพันธุ์ข้าวที่ยืดตัวได้น้อย ข้าวสุกที่ยืดตัวได้มากและไม่เหนียวติดกัน จัดเป็นข้าวที่หุงขึ้นหม้อ นอกจากนี้การที่เมล็ดขยายตัวได้มาก ทำให้เนื้อภายในโปร่งไม่อัดแน่นและช่วยให้ข้าวนุ่มมากขึ้น พันธุ์ข้าวที่มีการยืดตัวดี ได้แก่ พันธุ์ข้าวบาสมาคี 370 ซึ่งสามารถยืดตัวได้มากกว่า 2 เท่าของความยาวของเมล็ดข้าวสาร และข้าวพันธุ์ข้าวดอกมะลิ 105 ก็มีการยืดตัวดี ทำให้ข้าวสุก นารับประทานและนุ่ม แต่เนื่องจากข้าวมีอะมิโลสต่ำ ข้าวสุกจึงเหนียวและหุงไม่ขึ้นหม้อ (งามชื่น คงเสรี, 2531) อัตราการยืดตัวของเมล็ด (elongation ratio) หาได้จากสัดส่วนของความยาวเฉลี่ยของข้าวสุก 10 เมล็ดต่อความยาวเฉลี่ยของข้าวสาร 10 เมล็ด (Juliano and Perez, 1984)

4.9 เนื้อสัมผัส

การวิเคราะห์ลักษณะเนื้อสัมผัสข้าวสุกมีใช้หลายวิธี โดยอาจรายงานในรูปของค่าความแข็ง (hardness) ค่าความเหนียว (stickiness) หรือค่าความคงตัว (consistency) วัดค่าโดยใช้เครื่องมือหรือการใช้ผู้ทดสอบ และวิธีในการเก็บรักษาข้าวสุกภายหลังจากการทำให้สุกด้วยความร้อนมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของเนื้อสัมผัสข้าวสุก โดยทั่วไปจึงเก็บรักษาข้าวสุกในภาชนะปิดในระหว่างรอให้อุณหภูมิลดลงเพื่อหลีกเลี่ยงการสูญเสียน้ำให้น้อยที่สุดซึ่งใช้เวลาไม่เกิน 1 ชั่วโมง (Juliano, 1982 อ้างโดย Juliano, 1985) Okabe (1979) รายงานว่าการเตรียมตัวอย่างข้าวสุกเพื่อหาค่าเนื้อสัมผัส ใช้เวลารอให้อุณหภูมิลดลงถึงระดับอุณหภูมิห้องประมาณ 1 ชั่วโมงจากการตั้งทิ้งไว้ที่อุณหภูมิ 18-24 °C หรือประมาณ 1.5 ชั่วโมงจากการตั้งทิ้งไว้ที่อุณหภูมิ 25 °C ขั้นตอนนี้มีความสำคัญมาก เนื่องจากการแปรผันของอุณหภูมิมีผลให้คุณภาพในการทดสอบเนื้อสัมผัสต่ำ โดยเฉพาะการวัดค่าความเหนียวของข้าวสุก

4.10 ปริมาณอะมิโลส

ในสตาร์ชข้าวจะมีอะมิโลเพกตินและอะมิโลสเป็นองค์ประกอบ อัตราส่วนของอะมิโลสและอะมิโลเพกตินเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ข้าวสุกมีคุณสมบัติแตกต่างกัน ข้าวที่มีอะมิโลส สูงจะดูดน้ำและขยายปริมาตรในระหว่างการหุงต้มได้มากกว่าข้าวอะมิโลสต่ำ ทำให้ข้าวสุกมีลักษณะทึบแสงไม่เลื่อมมัน ส่วนความนุ่มและความเหนียวของข้าวสุกขึ้นกับสัดส่วนอะมิโลเพกตินในสตาร์ช ข้าวเหนียวมักมีอะมิโลเพกตินเกือบทั้งหมด ทำให้ดูดน้ำและขยายตัวน้อยกว่าข้าวเจ้า สำหรับ

ข้าวเจ้าในประเทศไทย มีส่วนประกอบของสตาร์ชที่มีอะมิโลสอยู่ระหว่างร้อยละ 12-31 โดยข้าวสุกที่มีลักษณะอ่อนนุ่ม เช่น ข้าวขาวดอกมะลิ 105 มีอะมิโลสเป็นองค์ประกอบประมาณร้อยละ 13-18 ซึ่งจัดเป็นข้าวอะมิโลสต่ำ (งามชื่น คงเสรี, 2531) (ตารางที่ 3)

ตารางที่ 3 การแบ่งประเภทข้าวตามปริมาณอะมิโลสและชนิดของเจลแป้ง

Classification of rices by amylose content and gel type

Class	Amylose (% of starch)	Gel type
waxy rices	<2	soft
very low-amylose nonwaxy rices	2-9	soft > medium
low-amylose nonwaxy rices	9-20	soft > medium
intermediate-amylose nonwaxy rices	20-25	hard > medium, soft
high-amylose nonwaxy rices	25-33	hard

ที่มา: คัดแปลงจาก Juliano (1979 อ้าง โดย Juliano, 1985)

4.11 ความชื้น

ความชื้น หมายถึง ความชื้นของข้าวที่วัดได้ หรือส่วนที่เป็นน้ำที่มีอยู่ในเมล็ดข้าว (เครือวัลย์ อัดตะวิริยะสุข, 2534) และปริมาณน้ำที่เพิ่มขึ้นจากการที่เมล็ดข้าวดูดซับน้ำและขยายตัวออกรอบด้าน การดูดซับน้ำของเมล็ดข้าวสุกที่ใช้กันโดยทั่วไปคือ การหาน้ำหนักที่เพิ่มขึ้นของข้าวสุก หรือการหาปริมาณน้ำที่เพิ่มขึ้นจากการหุงต้มโดยการหาปริมาณความชื้น (Juliano, 1982) ข้าวหอมมะลิไทยทุกประเภทและทุกชนิดต้องมีความชื้นไม่เกินร้อยละ 14 (กระทรวงพาณิชย์, 2541) ความชื้นในเมล็ดข้าวมีผลต่อการที่ข้าวหุงขึ้นหม้อและความร่วนของข้าว ข้าวที่มีความชื้นต่ำส่วนใหญ่มักเป็นข้าวเก่าซึ่งจะหุงขึ้นหม้อและมีความร่วนมากกว่าข้าวที่มีความชื้นสูงหรือข้าวใหม่

4.12 อุณหภูมิเจลาติไนซ์ของแป้ง

การเจลาติไนซ์ของแป้งแบ่งได้เป็น 3 ระยะ คือ ระยะแรกจะดูดซึมน้ำเย็นได้อย่างจำกัดและเกิดการพองตัวแบบผันกลับได้ เนื่องจากร่างแหระหว่างไมเซลล์ (micelles) ยึดหยุ่นได้จำกัด เม็ดสตาร์ชยังคงรูปร่างและโครงสร้างแบบที่เกิดการบิดแสงระนาบโพลาไรซ์ได้ (birefringence) เมื่อมีการเติมสารเคมีหรือเพิ่มอุณหภูมิจนถึงอุณหภูมิเจลาติไนซ์จะเริ่มเข้าสู่ระยะที่ 2 โดยเม็ดสตาร์ชจะพองตัวอย่างรวดเร็ว ร่างแหระหว่างไมเซลล์ภายในเม็ดสตาร์ชจะอ่อนแอลง เนื่อง

จากพันธะไฮโดรเจนถูกทำลาย เมื่อดาวจะดูดซึมน้ำเข้ามาและเกิดการพองตัวแบบผันกลับไม่ได้ เมื่อดาวจะมีการเปลี่ยนรูปร่างและโครงสร้างแบบที่เกิดการบิดแสงระนาบโพลาไรซ์ได้ แปรที่ละลายได้จะเริ่มละลายออกมา และเมื่อมีการเพิ่มอุณหภูมิต่อไปจะเข้าสู่ระยะที่ 3 โดยเมื่อดาวจะมีรูปร่างไม่แน่นอนและการละลายของแปรจะเพิ่มขึ้น (กล้าณรงค์ ศรีรอด และเกื้อกุล ปิยะจอมขวัญ, 2546) ช่วงอุณหภูมิเจลาติน (T_g-T_c) มีผลต่อระยะเวลาในการหุงสุกของข้าว โดยแบ่งประเภทข้าวตามระดับอุณหภูมิเจลาตินเป็น 3 ประเภท ได้แก่ ช่วงอุณหภูมิต่ำ (55-69.5 °ซ) ช่วงอุณหภูมิปานกลาง (70-74 °ซ) และช่วงอุณหภูมิสูง (74.5-79 °ซ) ข้าวที่มีช่วงอุณหภูมิเจลาตินปานกลางหรือสูงจะใช้เวลาในการหุงสุกนานกว่าข้าวที่มีอุณหภูมิเจลาตินต่ำ (Juliano, 1979 อ้างโดย Juliano, 1985)

4.13 กลิ่น

ข้าวบางพันธุ์มีลักษณะที่ทำให้เป็นที่นิยมเป็นพิเศษคือ มีกลิ่นหอม เช่น ข้าวพันธุ์ขาวดอกมะลิ 105 หรือข้าวหอมมะลิ กลิ่นหอมนี้ประกอบด้วยสารที่ระเหยได้กว่า 100 ชนิด Buttery และคณะ (1983) ระบุว่า 2AP เป็นสารให้กลิ่นหลักในข้าวหอม สารตัวนี้ไวต่อแสงและอุณหภูมิ เป็นเหตุให้ข้าวสารที่เก็บเป็นเวลานานมีความหอมลดลงจนใกล้เคียงกับข้าวพันธุ์ไม่หอม มีรายงานว่ากลิ่นจะลดลงร้อยละ 50 เมื่อเก็บข้าวสารที่อุณหภูมิห้องปกติ (Laksanalamai and Ilanganlilike, 1993) แต่การเก็บรักษาข้าวกล้องที่อุณหภูมิประมาณ 4 °ซ นาน 12 เดือน กลิ่นจะลดลงเพียงร้อยละ 35 (Mahatheeranont *et al.*, 2001) ระหว่างการเก็บรักษาข้าวสารพบว่าการผลิตสารคาร์บอนิลโดยเฉพาะ hexanal เพิ่มขึ้น ซึ่งเป็นสารที่ให้กลิ่นข้าวเก่าโดยมาจากปฏิกิริยาออกซิเดชันของไขมันไม่อิ่มตัว (Endo *et al.*, 1977) นอกจาก hexanal ที่เพิ่มขึ้นในระหว่างเก็บรักษาแล้ว ยังพบ (E,E)-2,4-decadienal, nonanal, (E)-2-nonenal, octanal, decanal, 4-vinyl-guaiacol และ 4-vinylphenol ซึ่งเป็นสารที่ให้กลิ่นข้าวเก่าในข้าวหอมหุงสุก (Buttery *et al.*, 1988) Wongpornchai และคณะ (2004) ศึกษาวิธีการทำแห้งและระยะเวลาในการเก็บรักษาต่อกลิ่นรสของข้าวขาวดอกมะลิ 105 พบว่าการทำแห้งที่อุณหภูมิต่ำไม่เกิน 40 °ซ มีความเข้มข้นของ 2AP มากกว่า และมีปริมาณของ n-hexanal และ 2-pentylfuran ซึ่งเป็นสารให้กลิ่นข้าวเก่าน้อยกว่าการทำแห้งที่อุณหภูมิสูง Widjaja และคณะ (1996a) รายงานว่าสารให้กลิ่นที่สำคัญทั้งพันธุ์ข้าวหอมและไม่หอมประกอบด้วย alkanals, alk-2-enals, alka-2,4-dienals, 2-pentylfuran, 2AP และ 2-phenylethanol แต่ในข้าวหอมมะลิจะมีสารประกอบอินโดลมากกว่าข้าวหอมพันธุ์อื่น

4.14 โพรตีน

โพรตีนในเมล็ดข้าวอยู่กันหนาแน่นบริเวณผิวรอบนอกของเมล็ด พบในรูปโพรตีนบอดี ซึ่งประกอบด้วยโพรตีนและสตาร์ช นอกจากจะอยู่ในรูปของโพรตีนบอดีแล้วในข้าวยังมีกรด

อะมิโนอิสระและกรดนิวคลีอิกอยู่ด้วย กรดอะมิโนหลักที่พบในเมล็ดข้าว ได้แก่ อะลานีน แอสพาร์ติก แอสพาราจีน วาลีน กลูตามิก ฮีสติดีน และออร์นิติน (Lu and Luh, 1991) โดยทั่วไปมีปริมาณโปรตีนในเมล็ดข้าวสารร้อยละ 6.2-6.9 (Singh *et al.*, 1998) ซึ่งถือว่าน้อย แต่ส่งผลกระทบต่อคุณภาพของเมล็ดข้าวสุก โดยปริมาณโปรตีนมีความสัมพันธ์กับระยะเวลาในการหุงสุก คือ เมื่อปริมาณโปรตีนเพิ่มขึ้น มีผลให้ระยะเวลาในการหุงสุกนานขึ้น เนื่องจากโปรตีนเป็นตัวขัดขวางการซึมผ่านของน้ำเข้าไปในเมล็ดข้าว และโปรตีนยังมีความสัมพันธ์กับการดูดซึมน้ำของเมล็ด ทำให้เมล็ดดูดซึมน้ำได้น้อยลง ข้าวสุกมีความนุ่มและเหนียวลดลง (Juliano *et al.*, 1965) Onate และคณะ (1964) อ้างโดย Juliano, 1985) รายงานว่าข้าวสุกไม่ว่าจะเป็นสายพันธุ์ใดก็ตามที่มีปริมาณโปรตีนต่ำ จะมีเนื้อสัมผัสที่อ่อนนุ่ม มีความเหนียวและกลิ่นรสมากกว่าข้าวที่มีโปรตีนสูงกว่า

4.15 ไขมัน

ไขมันที่มีอยู่ในองค์ประกอบตามธรรมชาติของธัญพืช คือ ไกลโคลิพิด ฟอสโฟลิพิด และนิวทรัลลิพิด โดยสัดส่วนของไขมันทั้ง 3 กลุ่มนี้ไม่แตกต่างกันระหว่างข้าว japonica และ indica แต่จะกระจายตัวต่างกันเมล็ด โดยส่วนเนื้อเมล็ดจะมีไขมันประเภทมีขี้วอยู่มาก (Mano *et al.*, 1999) โดยทั่วไปไขมันที่พบในเยื่อหุ้มเมล็ด และคัพพะ (embryo) จะอยู่ในรูปหยดไขมันเล็กๆ (spherosome) กระจายตัวอยู่มาก ส่วนในเนื้อเมล็ดนั้นไขมันจะอยู่ร่วมกับโปรตีนหรือสตาร์ช (starch lipids) ไขมันมีปริมาณมากที่สุดในส่วนคัพพะ รองลงมาคือส่วนของรำ (Lu and Luh, 1991) โดยทั่วไปมีปริมาณไขมันในข้าวกล้อง และข้าวสารอยู่ในช่วงร้อยละ 1-4 และ 0.2-2 ตามลำดับ (Juliano, 1985) ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับพันธุ์ข้าวและสภาพแวดล้อมในการเพาะปลูก Lugay และ Juliano (1964) ศึกษาสัดส่วนโดยเฉลี่ยของกรดไขมันแต่ละชนิดในรำข้าว ข้าวกล้อง และข้าวสาร 4 พันธุ์ คือ Malakit Sungsong, Puti Peta, Taichung 65 และ Taichung Glutinous 46 โดยใช้ Gas chromatography (GC) พบว่ามีกรดไขมัน 9 ชนิด คือ ลอริก ไมริสติก ปาล์มมิติก ปาล์มมิโตเลอิก สเตียริก โอเลอิก ลิโนเลอิก ลิโนเลนิก และอะราชิโคนิก โดยกรดไขมันที่เป็นองค์ประกอบหลักคือ โอเลอิก ลิโนเลอิก และปาล์มมิติกที่เหลือเป็นองค์ประกอบรอง ซึ่งร้อยละของกรดไขมันชนิดดังกล่าวในรำข้าว ข้าวกล้อง และข้าวสาร แสดงดังตารางที่ 4 Shin และคณะ (1986) พบว่าการเกิดกลิ่นหืนเนื่องจากปฏิกิริยาออกซิเดชันของไขมันในข้าวกล้อง โดยการเก็บรักษาที่อุณหภูมิห้อง (ประมาณ 35 °ซ) มีผลให้กรดลิโนเลอิกเกิดออกซิเดชันได้มากกว่าการเก็บที่อุณหภูมิ 5 °ซ ซึ่งปริมาณกรดลิโนเลอิกที่ลดลงจะแปรผันตรงกับปริมาณ hexanal ที่เพิ่มขึ้น

ตารางที่ 4 ร้อยละขององค์ประกอบกรดไขมันในรำข้าว ข้าวกล้อง และข้าวสาร

Fatty acid composition (% of total) of bran, brown and milled rices

Fatty acid	Bran	Brown	Milled
lauric	>0.1	>0.1	>0.1
myristic	0.3	0.4	0.6
palmitic	18.3	20.4	33.8
palmitoleic	0.2	0.2	0.4
stearic	1.4	1.6	2.7
oleic	41.1	41.3	43.3
linoleic	37.3	34.5	18.0
linolenic	1.1	1.0	0.6
arachidonic	0.6	0.6	0.4

ที่มา: Luguay และ Juliano (1964)

5. การเปลี่ยนแปลงทางเคมีในข้าวดิบระหว่างการเก็บรักษา

ในขณะที่เก็บรักษาจะมีการเปลี่ยนแปลงภายในองค์ประกอบของเมล็ดข้าว ซึ่งมีผลสำคัญต่อคุณภาพข้าวกล้องและข้าวสารในการหุงต้มและการบริโภค โดยมีผลต่อเนื้อสัมผัสของข้าวสุก เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงทางเคมีกายภาพของเมล็ดข้าวสารขณะเก็บรักษา อาจมีผลมาจากการปรับสภาพการละลายและการเกิดเจลของแป้งและโปรตีนในเมล็ดที่เติบโตเต็มที่ให้กลายเป็นสารที่คงตัวขึ้น และไม่ละลายในน้ำมากขึ้น มีผลให้เมล็ดข้าวแข็งขึ้นเมื่อนำข้าวสารที่เก็บรักษาไว้ระยะหนึ่งมาหุงต้ม จะพบว่าเมล็ดข้าวจะดูดซึมน้ำที่ใช้หุงต้มมากทำให้ปริมาตรของข้าวเก่าหุงสุกสูงกว่าข้าวใหม่ ลักษณะข้าวสุกจะแข็งและร่วนมากกว่าข้าวใหม่ (อรอนงค์ นัยวิกุล, 2538)

Moritaka และ Yasumatsu (1972) ศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางเคมีของไขมันและโปรตีนที่เกิดขึ้นระหว่างการเก็บรักษาข้าวดิบ (ภาพที่ 2) โดยกรดไขมันอิสระที่เกิดขึ้นสามารถเกิดสารประกอบเชิงซ้อนกับอะมิโนส และสารไฮโดรเพอร์ออกไซด์ที่เกิดจากปฏิกิริยาออกซิเดชันของไขมันแล้วสลายตัวต่อไปได้เป็นสารคาร์บอนิลที่สามารถเร่งการเกิดออกซิเดชันของโปรตีน (เกิดพันธะไดซัลไฟด์จากหมู่ซัลไฮดริล) ซึ่งส่งผลเพิ่มความแข็งแรงของเนื้อเมล็ดและยับยั้งการพองตัวของเมล็ดสตาร์ชให้เนื้อสัมผัสของข้าวสุกที่แข็งขึ้น สอดคล้องกับการทดลองของ Hamaker

และ Griffin (1990) รายงานว่าความนุ่มเหนียวของเนื้อสัมผัสข้าวสุกเกี่ยวข้องกับการสูญเสียสภาพของ

<u>Substrate</u>	<u>Storage change</u>	<u>Cooking effect</u>	<u>Sensory effect</u>
starch	increase of strength of miscelle binding	inhibit swelling of starch granule	texture
		fatty acid-amylose complex	texture
	hydrolysis	free fatty acids oxidation	
lipid	oxidation	hydroperoxides carbonyl compounds	increase of volatile carbonyl compounds aroma
	phenolic acid		
cell wall	rigidity		texture
protein	oxidation	-SH S-S interaction among proteins	decrease of volatile sulfur compounds aroma
			inhibit swelling of starch granule texture

ภาพที่ 2 กลไกการเปลี่ยนแปลงขององค์ประกอบในเมล็ดข้าวสารระหว่างการเก็บรักษา

Mechanisms of the aging process in rice grain

ที่มา: Pomeranz (1992)

โปรตีนในเมล็ดข้าว โดยทดลองเติมสารละลาย dithiothreitol (DTT) ในน้ำที่ใช้หุงสุก พบว่าข้าวสุก

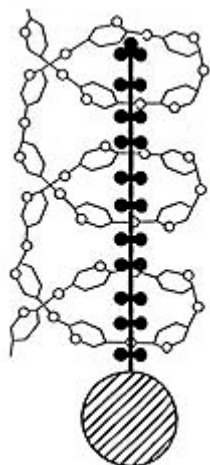
ที่ได้มีค่าความเหนียวของเนื้อสัมผัสเพิ่มขึ้น เนื่องจากสารรีดิวซ์ช่วยลดการสร้างพันธะไคซัลไฟด์จากหมู่ซัลไฟด์ที่มีผลยับยั้งการพองตัวของเม็ดสตาร์ชและมีผลต่อเนื้อสัมผัสข้าวสุก

Mod และคณะ (1983) รายงานว่าการเกิดออกซิเดชันของ ferulate esters ในส่วนของเฮมิเซลลูโลสก่อให้เกิด cross-linking แก่ผนังเซลล์ของเมล็ดข้าวในระหว่างการเก็บรักษา นอกจากนี้พบว่า การเกิดปฏิกิริยาทั้งที่มีและไม่มีเอนไซม์ที่เกิดขึ้นในส่วนของผนังเซลล์สามารถปลดปล่อยกรดฟีนอลิกอิสระซึ่งส่งผลต่อความแข็งแรงของผนังเซลล์ ในขณะที่เดียวกันกรดฟีนอลิกยังสามารถต้านการเกิดออกซิเดชันของกรดไขมันอิสระ มีผลให้กรดไขมันอิสระที่เกิดจากปฏิกิริยาไฮโดรไลซิสสามารถเกิดสารประกอบเชิงซ้อนกับอะมิโนสได้มากขึ้นในระหว่างการเก็บรักษา

6. สารประกอบเชิงซ้อนระหว่างอะมิโนสและไขมัน

อะมิโนสสามารถรวมตัวกับไขมันเกิดเป็นสารประกอบเชิงซ้อนที่ไม่ละลายน้ำภายในโครงสร้างแบบเกลียวของอะมิโนส (ภาพที่ 3) การเกิดสารประกอบเชิงซ้อนระหว่างอะมิโนสและไขมันเกิดขึ้นในระหว่างกระบวนการทางชีวเคมีภายในเมล็ดข้าว (Morrison, 1993; Morrison *et al.*, 1993) และสามารถเกิดขึ้นในระหว่างการเจลาติไนซ์ของแป้ง เนื่องจากไขมันที่อยู่ในองค์ประกอบตามธรรมชาติ หรือในตัวอย่างอาหารที่มีการเติมไขมันในส่วนผสม เช่น โมโนกลีเซอไรด์ และซอบีแทนโมโนสเตียเรท (Kugimiya *et al.*, 1980; Kugimiya and Donovan, 1981) Biliaderis และคณะ (1986a) รายงานการเกิดสารประกอบเชิงซ้อนระหว่างอะมิโนสและไขมัน แบ่งออกได้เป็น 2 ช่วง โดยช่วงแรกเกิดการรวมตัวของสายโซ่อะมิโนสกับโมเลกุลของไขมันและมักเกิดขึ้นที่อุณหภูมิต่ำกว่าอุณหภูมิเจลาติไนซ์ของแป้ง ส่วนช่วงที่สอง คือ การจัดเรียงตัวของสายโซ่อะมิโนสที่รวมตัวเชิงซ้อนกับไขมันภายในโครงสร้างแบบกิ่งผลึกของเม็ดสตาร์ช และถูกสร้างขึ้นที่ระดับอุณหภูมิสูงที่สามารถหลอมผลึกบางส่วนของสารประกอบระหว่างอะมิโนสและไขมันในช่วงแรก โดยเรียกชื่อสารประกอบเชิงซ้อนระหว่างอะมิโนสและไขมันชนิดที่ 1 และสารประกอบเชิงซ้อนในโครงสร้างแบบกิ่งผลึกชนิดที่ 2 ตามลำดับ ซึ่งสารประกอบเชิงซ้อนชนิดที่ 1 มีรูปแบบโครงสร้างผลึกแบบอสัณฐาน (amorphous) ขณะที่สารประกอบเชิงซ้อนชนิดที่ 2 แสดงลักษณะโครงสร้างแบบ V (V-type) โดยมีพีคแหลมที่ 7.36, 13.1 และ 20.1° 2 θ เมื่อวิเคราะห์โครงสร้างผลึกด้วย X-Ray Diffractometer (XRD) โดยหลอดรังสีเอกซ์นี้ใช้คอปเปอร์เป็นแหล่งผลิตรังสี (Cu-source) (Biliaderis and Galloway, 1989) ส่วนอุณหภูมิที่ใช้ในการหลอมผลึกของสารประกอบเชิงซ้อนชนิดที่ 1 และ 2 เมื่อวิเคราะห์ด้วย Differential Scanning Calorimeter (DSC) พบว่าสารประกอบเชิงซ้อนระหว่างอะมิโนสและ

ไขมันชนิดที่ 1 และสารประกอบเชิงซ้อนในโครงสร้างแบบกิ่งผลึกชนิดที่ 2 มีช่วงอุณหภูมิการหลอม (melting temperature, T_m) ที่ประมาณ 100°C และ 120°C ตามลำดับ Costas และคณะ (1993) ซึ่งศึกษาสมบัติในเชิงความร้อนของสตาร์ชข้าวสารพันธุ์ต่างๆ ด้วย DSC พบการเกิด

ภาพที่ 3 การเกิดสารประกอบเชิงซ้อนระหว่างโมโนสเตียรีนและอะมิโลส

Monostearin-amylose complex, with the whole chain inside the helical space

ที่มา: Carlson และคณะ (1979 อ้าง โดย Juliano, 1985)

สารประกอบเชิงซ้อนระหว่างอะมิโลสและไขมัน โดยสารประกอบเชิงซ้อนชนิดแรกจะมี T_m ต่ำกว่า 100°C และสารประกอบเชิงซ้อนชนิดที่ 2 มี T_m สูงกว่า 100°C สอดคล้องกับหลายรายงานการทดลองที่ระบุว่าเทอร์โมแกรมของสตาร์ชที่วิเคราะห์ด้วย DSC นั้นจะมีพีคปรากฏในช่วงอุณหภูมิ $85\text{-}130^{\circ}\text{C}$ (Enthalpy; ΔH อยู่ระหว่าง $0.2\text{-}2.6$ จูลต่อกรัม) โดยความแตกต่างของช่วงอุณหภูมิและค่าพลังงานในการหลอมขึ้นอยู่กับความแข็งแรงของโครงสร้างโมเลกุล หรืออาจพบพีคของสารประกอบดังกล่าวในเจลแข็งที่เกิดรีโทรกราเดชัน (Biliaderis *et al.*, 1986b; Biliaderis and Galloway, 1989; Biliaderis and Seneviratne, 1990; Donovan *et al.*, 1983; Galloway *et al.*, 1989)

7. การใช้ความร้อนในการหุงสุก

วิธีการให้ความร้อนในการหุงสุก (cooking method) (Juliano, 1985) ได้แก่

1. วิธีการให้ความร้อนในการหุงสุกโดยใช้ตู้อบ (oven cooking method)
2. วิธีการให้ความร้อนในการหุงสุกโดยเติมน้ำปริมาณเล็กน้อยในข้าวที่หุง (cooking in a small

amount of water method)

3. วิธีการให้ความร้อนในการหุงสุกโดยเติมน้ำให้พอดีกับข้าวที่หุง (cooking in a medium amount of water method)

amount of water method)

4. วิธีการให้ความร้อนในการหุงสุกโดยเติมน้ำปริมาณมากในข้าวที่หุง (cooking in a large amount of water method)
5. วิธีการให้ความร้อนโดยใช้ไอน้ำในการนึ่งข้าว (steaming method)
6. วิธีการให้ความร้อนโดยใช้ไอน้ำในการนึ่งข้าวที่มีการเติมน้ำมันเล็กน้อยในน้ำที่ใช้หุง (steaming with oil added method)
7. วิธีการให้ความร้อนในการหุงสุกโดยเติมน้ำที่ใช้หุงในข้าวภายหลังการผัดกับน้ำมัน (cooking in water with oil added method)
8. วิธีการให้ความร้อนในการหุงสุกโดยใช้หม้อหุงข้าวไฟฟ้า (electric rice cooker method)

วิธีที่นิยมใช้มากที่สุด คือ การใช้ความร้อนจากหม้อหุงข้าวไฟฟ้า เพราะสามารถเตรียมได้ง่าย ก่อนการหุงข้าวถ้าข้าวสกปรกให้เลือกเศษผงออกก่อน แล้วให้ล้างฝุ่นละอองออก และไม่จำเป็นต้องล้างหากแน่ใจว่าข้าวขาวสะอาดเพียงพอ ปริมาณน้ำที่เติมในข้าวขึ้นกับวิธีการหุงข้าว ความเก่าใหม่ของข้าวและลักษณะข้าวสุกที่ต้องการ (Juliano, 1985) อัตราส่วนของน้ำที่เหมาะสมในการหุงข้าวจะขึ้นกับปริมาณอะมิโลสโดยข้าวที่มีปริมาณอะมิโลสต่ำ เช่น ข้าวขาวดอกมะลิ 105 ใช้อัตราส่วนน้ำต่อข้าวที่เหมาะสมเท่ากับ 1.6-1.8 ต่อ 1 และข้าวที่มีปริมาณอะมิโลสปานกลางจนถึงค่อนข้างสูง เช่น ข้าว กข 7 ใช้อัตราส่วนน้ำต่อข้าวที่เหมาะสมเท่ากับ 1.7-2.5 ต่อ 1 (Juliano, 1985) เมล็ดข้าวพันธุ์ที่มีปริมาณอะมิโลสสูง เมื่อหุงสุกแล้วเมล็ดข้าวจะแข็งกว่าข้าวที่มีปริมาณอะมิโลสต่ำ เพราะปริมาณอะมิโลสที่เพิ่มขึ้นส่งผลต่อความสามารถในการดูดซับน้ำของเมล็ดสตาร์ช โดยอะมิโลสสามารถเกิดพันธะไฮโดรเจนกับน้ำได้ดีและเกิดรีโทรกราเดชันอย่างรวดเร็ว ดังนั้นผู้บริโภคที่ชอบรับประทานข้าวที่อ่อนนุ่มจะต้องเลือกพันธุ์ที่มีปริมาณอะมิโลสประมาณร้อยละ 20-25

8. ผลของการใช้ความร้อนต่อคุณภาพเมล็ดข้าว

ลักษณะท้องไขที่เกิดขึ้นในส่วนแป้งของเมล็ดข้าวเกิดจากการจับตัวหลวมๆ ของสตาร์ชกับโปรตีนในเนื้อเมล็ดข้าวสารและเป็นลักษณะที่ไม่ต้องการของวงการค้าข้าว และยังส่งผล

ต่อคุณภาพการขัดสีทำให้ข้าวหักมากตรงท้องไข่ (สถาบันวิจัยข้าว, 2540) Cheng และคณะ (2004) ศึกษาผลของลักษณะท้องไข่ต่อการเจลาติไนซ์เปรียบเทียบกับข้าวเมล็ดใส โดยใช้ DSC พบว่าข้าวท้องไข่มีช่วงอุณหภูมิเจลาติไนซ์สูงกว่าข้าวเมล็ดใส เนื่องมาจากโครงสร้างส่วนภายในเนื้อเมล็ดที่มีการจับตัวกันหลวมๆ ระหว่างสตาร์ชกับโปรตีน และมีเม็ดสตาร์ชเดี่ยวกระจายตัวอยู่ จึงสามารถดูดซับน้ำในขั้นตอนการหุงสุกได้น้อย และต้องการพลังงานในการเกิดเจลเพิ่มขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ Singh และคณะ (2003) ศึกษาคุณภาพข้าวสุกของข้าวท้องไข่เปรียบเทียบกับข้าวเมล็ดใส ในข้าวพันธุ์ต่างๆที่ปลูกในอินเดีย จากการวิเคราะห์การเกิดเจลาติไนซ์ด้วย DSC พบว่าข้าวท้องไข่มีช่วงอุณหภูมิและค่าพลังงานเจลาติไนซ์สูงกว่าข้าวเมล็ดใสในทุกพันธุ์ข้าว เนื่องจากข้าวท้องไข่มีอะมิโลสในปริมาณน้อย จึงมีส่วนที่เป็นอะมิโลเพกตินซึ่งเป็นส่วนของผลึกมากกว่าข้าวเมล็ดใส มีผลให้ข้าวท้องไข่มีช่วงอุณหภูมิและค่าพลังงานเจลาติไนซ์สูงขึ้น (Sasaki *et al.*, 2000)

คุณภาพการสีเป็นคุณสมบัติที่สำคัญประการหนึ่งที่มีผลต่อคุณภาพข้าวสุก โดยจุดประสงค์ของการขัดสีเพื่อกำจัดส่วนของแกลบ รำและส่วนที่เจริญเป็นต้นอ่อนออกให้ได้ข้าวสารที่มีการแตกหักน้อยที่สุด (Spadaro *et al.*, 1980) Marshall (1992) ศึกษาผลของระดับการสีของข้าวสารต่ออุณหภูมิเจลาติไนซ์ของแป้ง พบว่าข้าวกล้องซึ่งยังไม่ผ่านการขัดสีมีช่วงอุณหภูมิเจลาติไนซ์สูงกว่าข้าวที่ขัดสีแล้ว เมื่อระดับการสีเพิ่มขึ้นไม่เกินร้อยละ 20 โดยน้ำหนักเมล็ดข้าวกล้อง มีการลดลงของช่วงอุณหภูมิเจลาติไนซ์อย่างรวดเร็วเปรียบเทียบกับอุณหภูมิเจลาติไนซ์ของข้าวกล้องที่ระดับการสีในช่วงระหว่าง 20-66 โดยน้ำหนักเมล็ดข้าวกล้อง มีการลดลงของช่วงอุณหภูมิเจลาติไนซ์เพียงเล็กน้อยเมื่อเปรียบเทียบกับระดับการสีไม่เกินร้อยละ 20 โดยน้ำหนักเมล็ดข้าวกล้อง สอดคล้องกับการทดลองของ Champagne และคณะ (1990) ซึ่งศึกษาผลของระดับการสีและปริมาณไขมันที่ถูกกำจัดออกจากเมล็ดข้าวกล้องต่ออุณหภูมิเจลาติไนซ์ของสตาร์ช กำหนดระดับการสีเริ่มจากเมล็ดข้าวกล้องซึ่งยังไม่ผ่านการขัดสี ถึงระดับการสีร้อยละ 9.1 พบว่าข้าวสารที่ระดับการสีร้อยละ 1.3 ทั้งที่มีการกำจัดไขมันและไม่ได้ออกไขมันออกจากเมล็ด มีการลดลงของช่วงอุณหภูมิเจลาติไนซ์อย่างรวดเร็วและลดลงเพียงเล็กน้อยที่ระดับการสีเพิ่มขึ้น การลดลงของอุณหภูมิเจลาติไนซ์เกิดจากการที่แวกส์และไขมันที่ผิวชั้นนอกของเมล็ดถูกกำจัดออกไป ทำให้มีผลต่อการเพิ่มขึ้นของอัตราการดูดซับน้ำของเมล็ดข้าวที่มากขึ้น (Juliano and Perez, 1983)

การยืดตัวของเมล็ดข้าวสุกภายหลังการทำให้สุกด้วยความร้อน เมล็ดข้าวจะดูดซับน้ำและขยายตัวออกรอบด้าน โดยเฉพาะด้านยาว (Juliano, 1982) โดยทั่วไปผู้บริโภคนิยมข้าวพันธุ์ที่ยืดตัวได้มากกว่าพันธุ์ข้าวที่ยืดตัวได้น้อย (ข้าวสุกที่ยืดตัวได้มากและไม่เหนียวติดกัน จัดเป็นข้าวที่หุงขึ้นหม้อ) (งามชื่น คงเสรี, 2531) จากการศึกษาของ Singh และคณะ (2005) โดยทดสอบคุณภาพการหุงต้มและบริโภคของข้าวสารใหม่พันธุ์ต่างๆในประเทศอินเดีย พบว่าระยะเวลาในการหุงสุก

อัตราส่วนน้ำที่ถูกดูดซับ ปริมาณการสูญเสียของแข็งที่ละลายได้และอัตราส่วนการยึดตัวของเมล็ดมีค่าเท่ากับ 13.3-24.0 นาที, 2.37-4.45, ร้อยละ 7.88-8.53 และ 1.29-1.74 ตามลำดับ ข้าวที่ผ่านการเก็บรักษาทั้งในรูปข้าวเปลือก ข้าวกล้องและข้าวสาร สามารถดูดซับน้ำที่ใช้ในการหุงต้มมากขึ้น มีผลมาจาก การปรับสภาพการละลายและการเกิดเจลของแป้งและโปรตีนในเมล็ดที่เคี้ยวโตเต็มที่ให้กลายเป็นสารที่คงตัวและไม่ละลายในน้ำมากขึ้น ทำให้ปริมาตรของข้าวเก่าหุงสุกมากกว่าข้าวใหม่ ลักษณะข้าวสุกจะแข็งและร่วนมากกว่าข้าวใหม่ (Zhou *et al.*, 2002) Gujral และ Kumar (2003) ศึกษาผลของการเก็บรักษาแบบเร่งต่อคุณลักษณะทางเคมีกายภาพของข้าวกล้องและข้าวสาร โดยนำข้าวเปลือกใหม่มาปรับความชื้นเป็นร้อยละ 14, 18 และ 22 เก็บรักษาที่อุณหภูมิห้องเย็นนาน 24 ชั่วโมง ให้ความร้อนด้วยไอน้ำนาน 30 นาที และผึ่งให้แห้ง โดยกำหนดความชื้นสุดท้ายให้อยู่ระหว่างร้อยละ 9-11 จากการศึกษาพบว่าข้าวกล้องและข้าวสารที่ปรับให้มีความชื้นสูง มีค่าการยึดตัวของเมล็ด ค่าการดูดซับน้ำและเวลาในการหุงสุกเพิ่มขึ้น แต่มีค่าการสูญเสียปริมาณของแข็งที่ละลายได้ลดลง

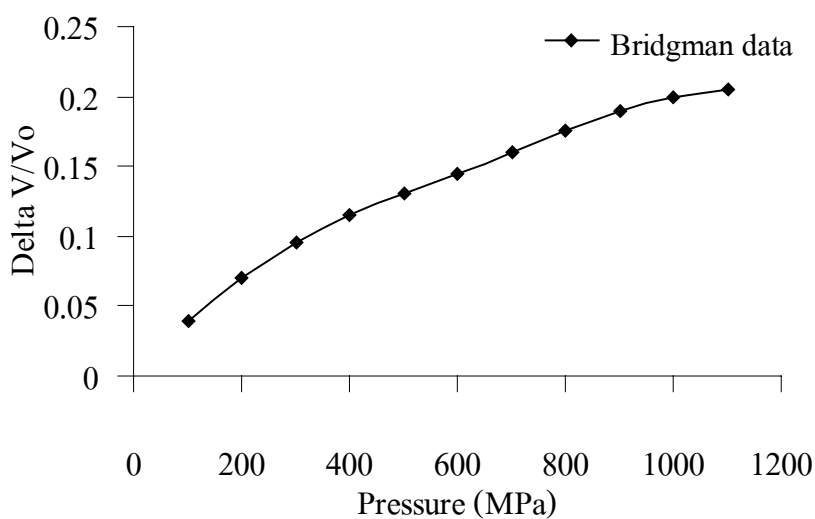
องค์ประกอบและสมบัติทางเคมีที่มีผลต่อคุณภาพข้าวสุก ได้แก่ ปริมาณอะมิโลส ความชื้นและอุณหภูมิในการเกิดเจล ในพันธุ์ข้าวที่มีปริมาณอะมิโลสสูงมีผลให้ค่าความแข็งเนื้อสัมผัสมากและใช้เวลาในการหุงสุกน้อย ซึ่งจากการพิจารณาความสัมพันธ์ของตัวแปรพบว่าปริมาณอะมิโลสแปรผกผันกับระยะเวลาในการหุงสุก แต่มีค่าแปรผันตรงกับปริมาณการสูญเสียของแข็งที่ละลายได้ (Singh *et al.*, 2005) Sujatha และคณะ (2004) ศึกษาคุณภาพการหุงต้มของข้าวกล้องข้าวสารและข้าวที่ทำสุกบางส่วนจาก 2 แหล่งเพาะปลูกในอินเดีย ซึ่งจะสุกตัวอย่างในแต่ละฤดูกาลเป็นระยะเวลา 2 ปี พบว่าองค์ประกอบเคมีที่สำคัญ คือ ปริมาณอะมิโลสของข้าวทั้ง 2 แหล่งมีค่าไม่แตกต่างกัน จากการทดลองของ Hagenimana และคณะ (2005) ศึกษาอุณหภูมิในการเจลาติไนซ์โดยใช้ DSC ในแป้งข้าวเจ้า 3 พันธุ์ ที่ปลูกในพื้นที่ต่างๆของประเทศไทย ได้แก่ แป้งข้าวเจ้าพันธุ์ Xian Mi (XM), Gong Mi (GM) และ Jin You Mi (JYM) ซึ่งมีปริมาณอะมิโลสเฉลี่ยเท่ากับร้อยละ 16.95, 23.04 และ 29.79 ตามลำดับ พบว่าแป้งข้าวเจ้าพันธุ์ XM, GM และ JYM มีช่วงอุณหภูมิเจลาติไนซ์ (T_g-T_c) เฉลี่ยเท่ากับ 64.55-75.14, 59.58-70.65 และ 70.48-83.59 °ซ และมีค่าพลังงานเจลาติไนซ์เฉลี่ยเท่ากับ 11.24, 10.83 และ 10.70 จูลต่อกรัม ตามลำดับ แป้งข้าวเจ้าที่มีปริมาณอะมิโลสสูง (ร้อยละ 29.79) มีช่วงอุณหภูมิเจลาติไนซ์มากที่สุดเท่ากับ 13.11 °ซ ส่วนแป้งข้าวเจ้าที่มีปริมาณอะมิโลสต่ำ (ร้อยละ 16.95) มีช่วงอุณหภูมิเจลาติไนซ์น้อยสุดเท่ากับ 10.59 °ซ ความแตกต่างของช่วงอุณหภูมิและค่าพลังงานเจลาติไนซ์ในแป้งข้าวต่างชนิด เกิดขึ้นเนื่องจากการจัดเรียงตัวของผลึกภายในเม็ดสตาร์ชมีความแตกต่างกัน นอกจากนี้แป้งที่มีสัดส่วนอะมิโลสสูงกว่าอะมิโลเพกติน โมเลกุลของอะมิโลสสายโซ่ยาวจะขัดขวางการพองตัวของเม็ดสตาร์ช และการมีสัดส่วน

ส่วนของอะมิโลเพกตินสายยาวมากกว่าอะมิโลเพกตินสายสั้น มีผลให้เม็ดสตาร์ชเกิดเจลลิตินซ์ที่อุณหภูมิสูงขึ้นและต้องการพลังงานเจลลิตินซ์เพิ่มขึ้นในการหลอมผลึก (Jane *et al.*, 1999; Gunaratne and Hoover, 2002; Vandeputte *et al.*, 2003) Iturriaga และคณะ (2004) ศึกษาสมบัติทางเคมีของแป้งข้าวและสตาร์ชที่แยกได้จากข้าวเจ้า 5 พันธุ์ และข้าวเหนียว 2 พันธุ์ จากการศึกษาอุณหภูมิในการเจลลิตินซ์ด้วย DSC ในข้าวที่ทำให้สุกด้วยปริมาณน้ำที่มากเกินไป พบว่าแป้งข้าวมียุณหภูมิเจลลิตินซ์สูงกว่าสตาร์ช เนื่องจากแป้งข้าวยังมีองค์ประกอบอื่น เช่น ไขมัน โปรตีน น้ำตาลและเกลือแร่อยู่ในองค์ประกอบ จึงส่งผลต่อการดูดซับน้ำบางส่วนที่แป้งต้องการใช้ในการเจลลิตินซ์ (Chungcharoen and Lund, 1987; Eliasson, 1992) และข้าวเหนียวยุณหภูมิและค่าพลังงานเจลลิตินซ์สูงกว่าข้าวเจ้า ซึ่งข้าวเหนียวยุณหภูมิผลึกร้อยละ 48 สูงกว่าข้าวเจ้าที่มีปริมาณผลึกร้อยละ 37-40 จากสัดส่วนของผลึก (crystalline) ที่มากกว่าจึงต้องการพลังงานมากในการเกิดเจล (Huang *et al.*, 1994) การศึกษาความแตกต่างของอุณหภูมิจเจลลิตินซ์ระหว่างข้าวทั้งเมล็ดและแป้งข้าวโดยใช้ DSC พบว่าข้าวทั้งเมล็ดต้องการพลังงานเจลลิตินซ์มากกว่าแป้งข้าว โดยข้าวเจ้าพันธุ์ Mars ซึ่งมีปริมาณอะมิโลสเท่ากับ 15.8 ในข้าวทั้งเมล็ดมีช่วงอุณหภูมิและค่าพลังงานเจลลิตินซ์เท่ากับ 65.4-98.6 และ 15.8 จูลต่อกรัม ตามลำดับ และแป้งข้าวมียุณหภูมิและค่าพลังงานเจลลิตินซ์เท่ากับ 65.3-82.2 และ 10.5 จูลต่อกรัม ตามลำดับ ความแตกต่างของอุณหภูมิจเจลลิตินซ์ระหว่างข้าวทั้งเมล็ดและแป้งข้าวเนื่องจากความแข็งแรงของโครงสร้างเมล็ด (Normand and Marshall, 1989)

9. กระบวนการใช้ความดันสูง

การใช้ความดันสูง (high pressure processing) หมายถึง การใช้ความดันสูงในการแปรรูปอาหาร เป็นเทคโนโลยีที่ไม่ต้องใช้ความร้อน (non-thermal processing) สามารถทำได้ทั้งอาหารเหลวและอาหารแห้งทั้งที่มีบรรจุภัณฑ์และไม่มีบรรจุภัณฑ์ (Farkas and Hoover, 2000) ความดันที่ใช้เป็นความดันที่เกิดจากตัวกลางที่ส่งผ่านความดันที่อยู่รอบๆอาหาร ได้แก่ น้ำหรือสารละลายผสมของเอทานอลและน้ำมันละหุ่ง ระดับความดันที่ใช้อยู่ในช่วง 100-1000 เมกะปาสคาล (megapascal, MPa) (Cheftel and Calioli, 1997) การใช้ความดันสูงนั้นใช้เวลาสั้นมากในการผลิต คือ อยู่ในช่วง 2-30 นาที (พันธ์จิต พัฒโนภาย, 2541) ขณะที่การใช้ความร้อนในการแปรรูปใช้เวลานานกว่าการใช้ความดันสูงส่งผลต่อการสูญเสียคุณค่าทางโภชนาการของอาหารและการเปลี่ยนแปลงขององค์ประกอบทางเคมี ทั้งคุณลักษณะทางด้านประสาทสัมผัสภายหลังกระบวนการแปรรูป (Fellow, 1990)

กระบวนการใช้ความดันสูงจะเกิดขึ้นอย่างสม่ำเสมอที่ทุกจุดของอาหาร โดยไม่ขึ้นกับรูปร่าง ขนาด และองค์ประกอบของอาหาร การใช้ความดันสูงมีผลกระทบต่อการเพิ่มขึ้นของอุณหภูมิอาหารเล็กน้อย โดยเกิดจาก adiabatic heating ซึ่งอุณหภูมิจะเพิ่มขึ้น 3 °ซ ต่อการเพิ่มความดัน 100 เมกกะปาสคาล ทั้งนี้ขึ้นกับองค์ประกอบของอาหาร เช่น อาหารที่มีปริมาณไขมันสูงจะมีอัตราการเพิ่มของอุณหภูมิมากขึ้น ส่วนอาหารที่มีไขมันเป็นองค์ประกอบน้อยกว่าร้อยละ 25 และมีลักษณะเป็นเนื้อเดียวกันจะมีอัตราการเพิ่มขึ้นของอุณหภูมิอย่างสม่ำเสมอ เนื่องจากการให้ความดันจะทำให้อุณหภูมิกกระจายทั่วชั้นอาหาร และอุณหภูมิสามารถเกิดการเปลี่ยนแปลงได้ ซึ่งเกิดจากการถ่ายโอนความร้อนของอาหารไปยังผนังหรือถ่ายโอนจากผนังของช่องอัดความดัน ดังนั้นช่องอัดความดันที่ดีควรมีอุณหภูมิเท่ากับอุณหภูมิของผลิตภัณฑ์ การให้ความดันทำให้เกิดการลดลงของปริมาณอาหาร (ภาพที่ 4) ด้วยเหตุนี้ภาชนะบรรจุที่ใช้กับอาหารที่นำมาผ่านกระบวนการนี้จะต้องสามารถทนการลดลงของปริมาตรได้ถึงร้อยละ 15 และยังคงสภาพเดิมได้ (Farkas and Hoover, 2000)

ภาพที่ 4 ความสัมพันธ์ระหว่างการลดลงของปริมาตรน้ำที่อุณหภูมิ 22 °ซ กับความดัน

Relationship between volumn decrease of water at 22 °C and pressure

ที่มา: Ting (1999 อ้าง โดย Farkas and Hoover, 2000)

9.1 วิธีการให้ความดัน แบ่งได้เป็น 3 ประเภท คือ

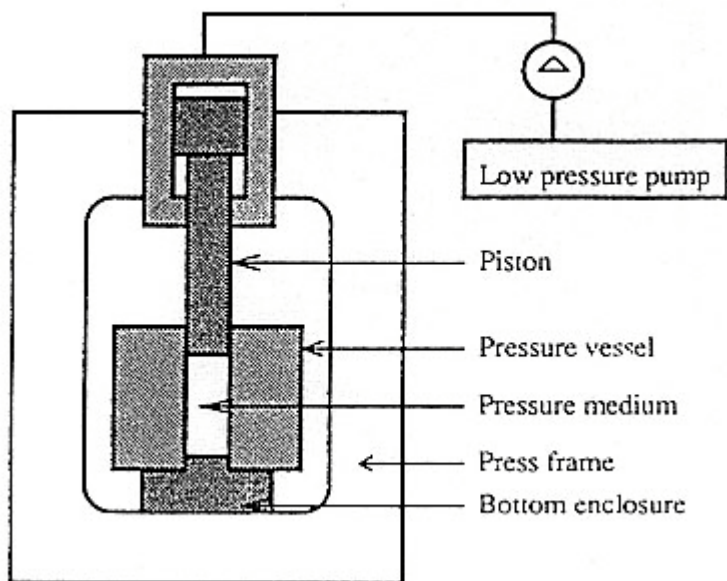
9.1.1 การอัดลูกสูบโดยตรง (direct compression)

ตัวกลางของความดันในช่องอัดความดันจะถูกอัดโดยตรงด้วยลูกสูบที่ด้านหนึ่งมีขนาดเล็ก และปลายด้านใหญ่ของลูกสูบจะถูกขับเคลื่อนด้วยปั๊มความดันต่ำ วิธีนี้ทำให้เกิดความดัน

ขึ้นอย่างรวดเร็ว การใช้จึงจำกัดเพียงในห้องทดลองหรือในโรงงานต้นแบบเท่านั้น (ภาพที่ 5)

9.1.2 การอัดลูกสูบโดยอ้อม (indirect compression)

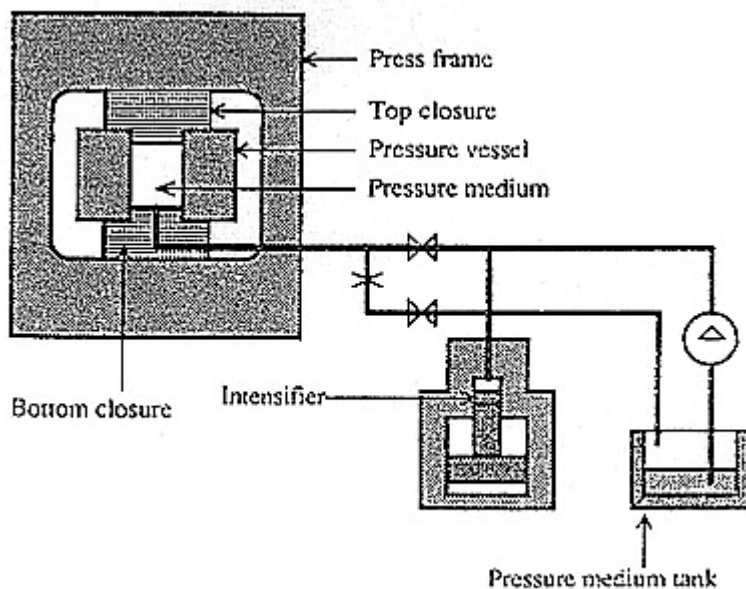
ตัวกลางส่งผ่านความดันจะถูกบีบเพิ่มความดันจากภาชนะที่เก็บ จนกระทั่งได้ความดันที่ต้องการ ซึ่งวิธีการให้ความดันโดยการอัดลูกสูบโดยอ้อมนิยมใช้ในโรงงานอุตสาหกรรม (ภาพที่ 6)

ภาพที่ 5 การอัดลูกสูบโดยตรง

Direct compression

ที่มา: Palou และคณะ (1999)

ภาพที่ 6 การอัดลูกสูบโดยอ้อม

Indirect compression

ที่มา: Palou และคณะ (1999)

9.1.3 การให้ความร้อนกับตัวกลางของความดัน (heating of pressure medium)

ตัวกลางจะถูกเพิ่มอุณหภูมิและแรงดัน ส่วนมากนิยมใช้ในกรณีที่ต้องการให้ความร้อนกับผลิตภัณฑ์ด้วย (Palou *et al.*, 1999)

9.2 ประเภทของการใช้ความดัน แบ่งตามสภาวะการให้ความดันได้เป็น 3 ประเภท คือ

9.2.1 cold isostatic pressing

วิธีนี้ทำที่อุณหภูมิห้อง ตัวกลางที่ใช้คือ น้ำ อิมัลชันไฟเออร์ของน้ำ หรือน้ำมัน ความดันที่ใช้อยู่ในช่วง 50-600 เมกกะปาสกาล ในแต่ละรอบของการให้ความดันใช้เวลาประมาณ 1 นาที ใช้ในการขึ้นรูปในอุตสาหกรรมเหล็ก เซรามิก คาร์บอนแกรไฟต์และพลาสติก โดยเดิมวัสดุที่เป็นผงลงในแม่พิมพ์แล้วให้ความดัน เครื่องกำเนิดความดันจะทำงานที่อุณหภูมิห้องและเวลาที่ใช้ในแต่ละรอบประมาณ 6-10 ชั่วโมง (Mertens, 1995)

9.2.2 warm isostatic pressing

วิธีนี้จะทำที่อุณหภูมิห้องถึงอุณหภูมิ 250 °ซ ระบบนี้เหมาะสมที่จะใช้กับปฏิกิริยาเคมีที่เกิดขึ้นระหว่างการให้ความดัน ตัวกลางที่ใช้ คือ ก๊าซอาร์กอน ไนโตรเจน ฮีเลียมหรืออากาศ เวลาที่ใช้ในแต่ละรอบประมาณ 6-10 ชั่วโมง (Mertens, 1995)

9.2.3 hot isostatic pressing

วิธีนี้ใช้อุณหภูมิ 2,000-2,200 °ซ ความดันที่ใช้อยู่ในช่วง 100-400 เมกกะปาสกาล ตัวกลางความดันที่ใช้ส่วนมากเป็นตัวกลางส่วนใหญ่ที่ใช้ในอุตสาหกรรมเหล็กและเซรามิก โดยให้ความร้อนและความดันแก่วัสดุอย่างสม่ำเสมอ เช่น ก๊าซอาร์กอน ไนโตรเจน ฮีเลียมหรืออากาศ เวลาที่ใช้ในแต่ละรอบประมาณ 6-10 ชั่วโมง (Mertens, 1995)

10. ผลการใช้ความดันสูงต่อการเปลี่ยนแปลงของแป้ง

การใช้ความดันสูงมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพของเมล็ดข้าว Ahromrit และคณะ (2006) ศึกษาผลของการใช้ความดันสูงต่อสมบัติทางกายภาพและเคมีของเมล็ดข้าวเหนียวพันธุ์ไทย โดยใช้อัตราส่วนน้ำหนักข้าวต่อน้ำเท่ากับ 1 : 5 แล้วนำไปให้ความดันที่ระดับ 100-600

เมกกะปาสคาล โดยกำหนดอุณหภูมิและเวลาที่ใช้แตกต่างกัน คืออุณหภูมิในช่วง 20-70 °ซ และเวลา 5-120 นาที พบว่าเมล็ดข้าวเหนียวที่ผ่านการให้ความดันสูงที่ระดับความดันและอุณหภูมิต่างๆ มีความยาวและเส้นผ่านศูนย์กลางเมล็ดเพิ่มขึ้น เมื่อระยะเวลาในการให้ความดันเพิ่มขึ้น การยึดตัวของเมล็ดเกิดจากการพองตัวของเม็ดสตาร์ชและรอยแยกที่เกิดจากการแทรกผ่านของน้ำ และที่ระดับความดันและอุณหภูมิสูงขึ้นมีผลให้ค่าการดูดซับน้ำเพิ่มมากขึ้น สอดคล้องกับรายงานของ Watanabe และคณะ (1991) พบว่าเมล็ดข้าวสามารถดูดซับน้ำได้ในปริมาณมากที่ระดับความดันสูงกว่า 400 เมกกะปาสคาล มีผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพและเกิดการแตกออกของผนังเซลล์ในเมล็ด

การให้ความดันสูงมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงรูปแบบโครงสร้างผลึกของแป้ง Hibi และคณะ (1993) รายงานว่าที่ระดับความดัน 50-200 เมกกะปาสคาล มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบโครงสร้างผลึกในแป้งข้าวเพียงเล็กน้อย ส่วนการให้ความดันระดับ 500 เมกกะปาสคาล รูปแบบโครงสร้างผลึกในแป้งข้าวจะเปลี่ยนจากแบบ A (A-type) เป็นแบบ B (B-type) บางส่วน เนื่องจากมีโครงสร้างผลึกบางส่วนที่ถูกทำลายจากการให้ความดัน เช่นเดียวกับการทดลองของ Katapo และคณะ (2002) ซึ่งศึกษาผลการให้ความดันสูงต่อการเปลี่ยนแปลงรูปแบบโครงสร้างผลึกในแป้งข้าวที่ระดับความดัน 690 เมกกะปาสคาล ที่อุณหภูมิห้องเป็นเวลา 5 นาที และ 1 ชั่วโมง พบว่าความดันมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงรูปแบบโครงสร้างผลึกจากแบบ A ให้พิคแหลมที่ประมาณ 15, 17.5 และ 22°2θ เปลี่ยนเป็นแบบ B ซึ่งให้พิคแหลมที่ประมาณ 6 และ 17.5°2θ ร่วมกับโครงสร้างผลึกแบบ V ซึ่งปรากฏพิคที่ 8, 13 และ 20°2θ โดยโครงสร้างผลึกแบบ V เกิดจากสารประกอบเชิงซ้อนระหว่าง อะมิโลสและไขมัน

การให้ความดันสูงสามารถเปลี่ยนแปลงโครงสร้างจุลภาคของแป้ง จากผลการส่องผ่านกล้องไมโครสโคปชนิดแสงโพลาไรซ์ พบการพองตัวของเม็ดสตาร์ชจำนวนมากและพบการหายไปของโครงสร้างแบบที่เกิดการบิดแสงระนาบโพลาไรซ์ในแป้งข้าวที่ใช้ระดับความดัน 500 เมกกะปาสคาล นาน 20 และ 60 นาที (Hibi *et al.*, 1993) Blaszcak และคณะ (2005) ศึกษาผลของการให้ความดันสูงต่อการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างแป้งมันฝรั่ง โดยใช้สารละลายน้ำแป้งในสัดส่วนน้ำที่มากเกินไป (ร้อยละ 10 โดยน้ำหนัก) และให้ความดันที่ระดับ 600 เมกกะปาสคาล เป็นเวลา 2 และ 3 นาที ที่อุณหภูมิ 20 °ซ พบว่าเกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของแป้ง โดยผลการวิเคราะห์ด้วย DSC พบว่าแป้งที่ผ่านการให้ความดันที่ 2 และ 3 นาที มีช่วงอุณหภูมิและค่าพลังงานในการละลายในน้ำเท่ากับ 57.47- 71.00 °ซ, 5.55 จูลต่อกรัม และ 58.79-72.57 °ซ, 4.31 จูลต่อกรัม ตามลำดับ โดยมีค่าลดลงเมื่อเปรียบเทียบกับแป้งมันฝรั่งดิบซึ่งมีช่วงอุณหภูมิและค่าพลังงานในการละลายในน้ำเท่ากับ 65.04-77.17 °ซ และ 15.96 จูลต่อกรัม สอดคล้องกับผลการวิเคราะห์โครงสร้างจุลภาคด้วย

Scanning Electron Microscope (SEM) ที่กำลังขยาย 2000 เท่า พบว่าแป้งที่ผ่านการให้ความดันที่ระดับ 600 เมกกะปาสคาล นาน 3 นาที มีโครงสร้างแบบร่างแห ซึ่งเป็นลักษณะของการเกิดเจลและมีบางส่วนของเม็ดสตาร์ชที่แตกออก เป็นผลจากการดูดซับน้ำในส่วนออสติฐานและเกิดการหลอมในส่วนผลึก (Rubens and Heremans, 2000) และจากการวิเคราะห์โครงสร้างของเม็ดสตาร์ชด้วย SEM พบว่าที่ระดับความดัน 300 เมกกะปาสคาล โครงสร้างบางส่วนในเนื้อเม็ดเกิดการเปลี่ยนแปลง เนื่องจากความดันมีผลต่อการเพิ่มการซึมผ่านของสารละลายภายนอกเข้าสู่ภายในเม็ดสตาร์ชและมีโปรตีนบางส่วนที่ละลายและถูกปลดปล่อยออกมา แต่ไม่มีการเปลี่ยนแปลงลักษณะทางกายภาพของเม็ดสตาร์ช (Kato *et al.*, 2000)

การให้ความดันสูงทำให้แป้งเกิดเจลได้ในน้ำได้ โดยการให้ความดันที่ระดับ 690 เมกกะปาสคาลในแป้งข้าวละลายน้ำ ที่อุณหภูมิห้อง เป็นเวลา 5 นาทีและ 1 ชั่วโมง พบว่าแป้งข้าวละลายน้ำหลังจากให้ความดันแล้วเปลี่ยนลักษณะเป็นเจลแป้ง และเมื่อเพิ่มอัตราส่วนน้ำต่อแป้งเข้าจะเกิดเจลได้น้ำเพิ่มสูงขึ้น (Katapo *et al.*, 2002) ส่วนการให้ความดันระดับ 500 เมกกะปาสคาล ที่อุณหภูมิ 45 °ซ นาน 1 ชั่วโมง ในน้ำแป้งข้าวเจ้าความเข้มข้นร้อยละ 5 พบว่ายังคงมีเม็ดสตาร์ชบางส่วนที่ยังไม่เกิดเจลได้น้ำ (Ezaki and Hayashi, 1992) การเกิดเจลได้น้ำในแป้งสาลีและสมบัติของเจลแป้งที่ได้จากการให้ความดันที่ระดับ 600 เมกกะปาสคาล ที่อุณหภูมิ 25 °ซ นาน 15 นาที พบว่าน้ำแป้งสาลีความเข้มข้นร้อยละ 5 ที่ผ่านการให้ความดันที่สภาวะดังกล่าวมีค่าการพองตัว ปริมาณอะมิโลสที่ปลดปล่อยออกจากเม็ดสตาร์ช และค่าความถ่วงจำเพาะไม่แตกต่างจากเริ่มต้น และในน้ำแป้งสาลีความเข้มข้นร้อยละ 30 ที่ความดันสภาวะเดียวกัน พบว่าเจลแป้งที่ได้มีความแน่นเนื้อมากกว่าเมื่อเปรียบเทียบกับเจลแป้งที่เกิดจากการให้ความร้อนที่อุณหภูมิ 86 °ซ นาน 15 นาที (Douzals *et al.*, 1996) Bauer และ Knorr (2005) ศึกษาผลของความดัน อุณหภูมิและระยะเวลาต่อการเกิดเจลได้น้ำของแป้ง 3 ชนิด คือ แป้งสาลี แป้งมันสำปะหลังและแป้งมันฝรั่ง โดยใช้สารละลายน้ำแป้งร้อยละ 5 พบว่าแป้งสาลีซึ่งมีโครงสร้างผลึกแบบ A ไวต่อการเปลี่ยนแปลงโดยความดันมากที่สุด และแป้งมันฝรั่งซึ่งมีโครงสร้างผลึกแบบ B ทนต่อการเปลี่ยนแปลงโดยความดันมากที่สุด โดยที่ระดับความดัน 700 เมกกะปาสคาล อุณหภูมิต่ำกว่า 50 °ซ พบว่าแป้งเจลได้น้ำไม่สมบูรณ์ สอดคล้องกับการทดลองของ Slute และคณะ (1996) พบว่าที่ระดับความดัน 600 เมกกะปาสคาล ระยะเวลา 15 นาที ไม่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างผลึกของสารละลายน้ำแป้งมันฝรั่งร้อยละ 5 ซึ่งมีโครงสร้างผลึกแบบ B ในขณะที่แป้งสาลีสามารถเจลได้น้ำอย่างสมบูรณ์ที่ระดับความดันสูงกว่า 300 เมกกะปาสคาล ที่อุณหภูมิเท่ากับ 29, 39 และ 48 °ซ และแป้งสาลีสามารถเจลได้น้ำได้อย่างสมบูรณ์ที่ระดับความดันเพียง 200 เมกกะปาสคาล เมื่อเพิ่มอุณหภูมิเป็น 57 °ซ ในระหว่างการให้ความดัน

การเปลี่ยนแปลงกลิ่นรสใน quick-cooking rice โดยใช้ตัวอย่างข้าว milled short-grain rice จำนวน 10 กิโลกรัม แช่น้ำ 30 ลิตร นาน 3 ชั่วโมง แล้วรินน้ำส่วนเกินออก นำไปให้ความร้อนอย่างรวดเร็วในหม้อหนึ่งความดันสูงที่ความดันไอน้ำเท่ากับ 1.08 กิโลกรัมต่อตารางเซนติเมตร นาน 15 นาที และทำแห้งที่อุณหภูมิ 80 °ซ จนได้ความชื้นสุดท้ายประมาณร้อยละ 5 บรรจุใน paper-aluminium foil polyethylene laminate (PFP) ภายหลังการเก็บรักษาที่อุณหภูมิ 37 °ซ นาน 4 เดือน พบการเปลี่ยนแปลงของสารคาร์บอนิลที่สำคัญ คือ formaldehyde, acetaldehyde, acetone, butanal และ hexanal ซึ่งเป็นสารให้กลิ่นรสที่พบในข้าวหอมดียบ และมีปริมาณเพิ่มขึ้นตามระยะเวลาการเก็บ ยกเว้น acetone ที่มีปริมาณลดลง (Semwal *et al.*, 1996)

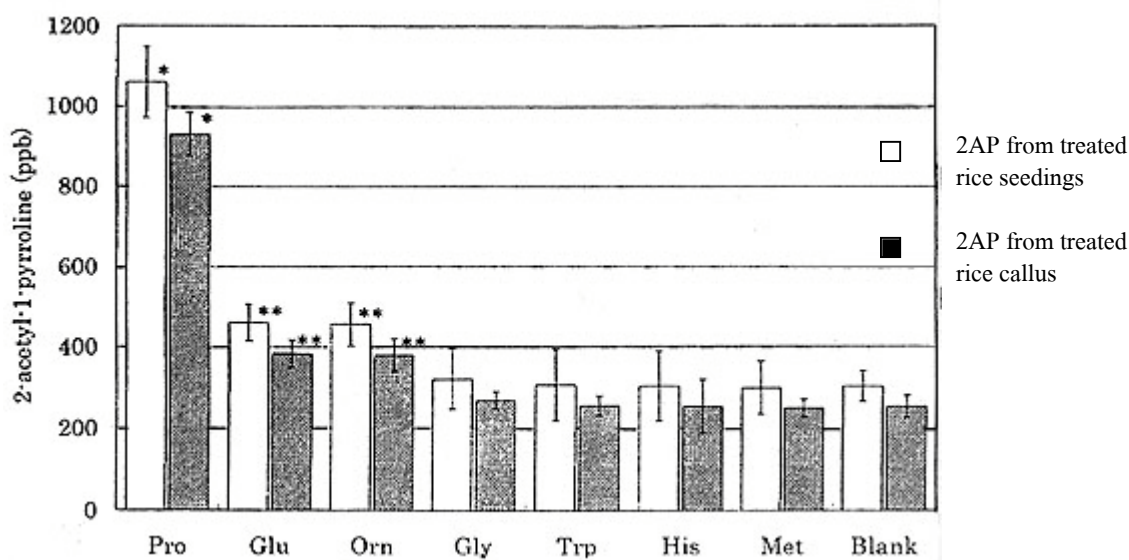
11. สารให้กลิ่นรสในข้าว

Buttery และคณะ (1982) พบว่า 2AP เป็นสารสำคัญที่ให้กลิ่นข้าวหอมสุก กลิ่น 2AP มีคล้ายกลิ่นข้าวโพดคั่ว นอกจากนี้ยังพบ 2AP ได้ในน้ำมันหอมระเหยของใบเตย โดยที่ความเข้มข้นของ 2AP ในใบเตยมีมากกว่าข้าวหอมที่ผ่านการขัดสีแล้วถึง 10 เท่า จากการทดลองของ Yoshihashi และคณะ (2002) ซึ่งศึกษาสารตั้งต้นของ 2AP ในข้าวหอมมะลิ 105 พบว่า 2AP ไม่ได้เกิดขึ้นระหว่างการให้ความร้อนหรือเกิดขึ้นจากกระบวนการหลังการเก็บเกี่ยว แต่จะถูกสร้างขึ้นในส่วนยอดของลำต้นข้าวในระหว่างการเพาะปลูก ปริมาณ 2AP จะเพิ่มขึ้นเมื่อมีโพโรลีน ออนิทิน หรือ กลูตามีนในสารละลายที่ใช้เป็นอาหารเลี้ยงต้นอ่อน โดยเฉพาะสารละลายที่มีกรดอะมิโนโพโรลีน จะพบปริมาณ 2AP เพิ่มขึ้นมากกว่า 3 เท่าเทียบกับชุดควบคุม (ภาพที่ 7) ซึ่งจากผลการทดสอบ โดยใช้ isotope dilution method ชี้ให้เห็นว่ากรดอะมิโนโพโรลีนเป็นแหล่งให้ไนโตรเจนในการเกิด 2AP (ภาพที่ 8) โดยในการเติบโตช่วงเมล็ดแก่จะพบ 2AP อิสระภายนอกโครงสร้างแบบกิ่งผลึกของ เม็ดสตาร์ช เนื่องจากการสร้าง 2AP จากกรดอะมิโนโพโรลีนที่ถูกสังเคราะห์ขึ้นในระยะน้ำนม (10 วันหลังดอกบาน) (Juliano, 1985) การสร้างสารให้กลิ่นหอม 2AP จึงเกี่ยวข้องกับกระบวนการสังเคราะห์โพโรลีน ซึ่งกรดอะมิโนโพโรลีนที่ได้รับจากภายนอกนั้นเป็นพิษกับพืชทุกชนิด และสารตั้งต้นในการ

สังเคราะห์โพโรลีนภายในเซลล์ของสิ่งมีชีวิต รวมทั้งสารผลิตภัณฑ์ที่เกิดจากการทำงานของเอนไซม์ 1-pyrroline-5-carboxylate (P5C) dehydrogenase ที่เร่งการสลายตัวของกรดอะมิโนโพโรลีนได้ เป็น P5C ซึ่งมีฤทธิ์เป็นพิษมากกว่ากรดอะมิโนโพโรลีนที่สิ่งมีชีวิตรับมาจากภายนอกถึง 10 เท่า และ การผลิต 2AP ยังเกี่ยวข้องกับปริมาณ dihydroxyacetone phosphate (DHAP) เนื่องจาก DHAP มีผลต่อการลดความเป็นพิษจาก P5C ซึ่งเอนไซม์จำเพาะที่ทำหน้าที่ผลิต DHAP คือ

fructose-1,6-biophosphate aldolase และเอนไซม์ trisephosphate isomerase (TPI) ซึ่งมีหน้าที่สำคัญในการเร่งให้ glyceraldehydes-3-phosphate (G-3-P) เปลี่ยนเป็น DHAP ในกระบวนการหายใจ จึงสามารถสรุปได้ว่าเอนไซม์ TPI เป็นเอนไซม์หลักที่มีบทบาทสำคัญต่อการสร้าง 2AP โดยทำหน้าที่ผลิต DHAP (Suprasanna *et al.*, 1998)

Yoshihashi และคณะ (2004) ศึกษาผลของแหล่งเพาะปลูกที่แตกต่างกันในประเทศไทยต่อปริมาณ 2AP ในข้าวกล้องพันธุ์ข้าวดอกมะลิ 105 พบว่าข้าวกล้องจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ภาพที่ 7 ผลของการเติมกรดอะมิโนในต้นอ่อนของข้าวและเนื้อเยื่อส่วนของลำต้นข้าวต่อ

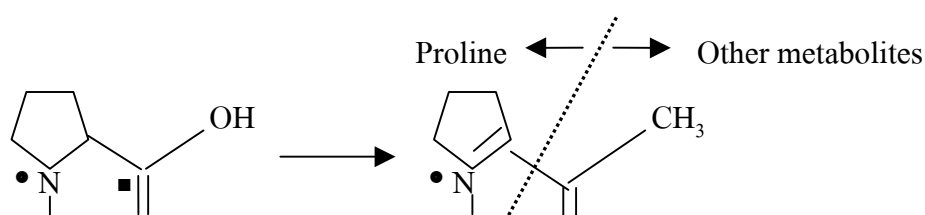
การสร้าง 2AP

Effect of amino acid addition to rice seedlings and callus on 2AP formation

Note: Pro = Proline Trp = Tryptophane Glu = Glutamine His = Histidine

Orn = Ornithine Met = Methionene Gly = Glycine

ที่มา: Yoshihashi และคณะ (2002)

H   O   H   O

ภาพที่ 8 กลไกในการสร้าง 2AP จากโพรลีน

Pathway for 2AP formation from proline

Note: ● labeled nitrogen-15 on proline   ■ labeled carbon-13 on proline

ที่มา: Yoshihashi และคณะ (2002)

ของประเทศไทย โดยเฉพาะบริเวณทุ่งกุลาร้องไห้ มีปริมาณ 2AP มากที่สุด ทั้งนี้เนื่องจากชนิดและความอุดมสมบูรณ์ของดินที่มีลักษณะเป็นดินเหนียวร่วนปนทราย รวมถึงการใส่ปุ๋ยและมีน้ำปริมาณที่เหมาะสม มีอุณหภูมิต่ำในขณะที่ข้าวสร้างยอดอ่อนและออกรวง การเก็บเกี่ยวในระยะเวลาที่เหมาะสมโดยไม่ปล่อยให้ข้าวสุกคาต้นและไม่ตากข้าวในนาเป็นเวลานานเกินควร นอกจากนี้ตัวอย่างข้าวขาวดอกมะลิ 105 ที่เก็บได้จากช่วงฤดูแล้ง พบ 2AP ในปริมาณต่ำมาก เนื่องจากข้าวขาวดอกมะลิ 105 เป็นข้าวประเภทไวต่อแสง จำเป็นจะต้องปลูกในช่วงนาปี (เดือนพฤษภาคม-กันยายน) (อานันต์ ผลวัฒน์ และคณะ, 2535) จากปริมาณน้ำที่มีอยู่อย่างจำกัด ส่งผลให้การสังเคราะห์กรดอะมิโนที่ใช้เป็นสารตั้งต้นในการสร้าง 2AP ลดลง

Buttery และคณะ (1983) รายงานว่า 2AP ที่เป็นสารให้กลิ่นหลักในข้าวหอมมีปริมาณแตกต่างกันไปในข้าวหอมแต่ละพันธุ์ และพบ 2AP ในข้าวกล้องมากกว่าข้าวสารในปริมาณเกือบเท่าตัว (ตารางที่ 5) นอกจากนี้ปริมาณ 2AP ในข้าวกล้องมีมากกว่าข้าวขัดสี โดยข้าวที่ขัดสีแล้วร้อยละ 10 ยังคงเหลือสารประกอบ 2AP ประมาณหนึ่งในสาม นอกจากนี้พบว่าร้อยละของการขัดสีข้าวที่เพิ่มขึ้นมีผลต่อการลดลงของกลิ่นรส แสดงว่าสารให้กลิ่นส่วนใหญ่จะอยู่บริเวณผิวเมล็ดข้าว (Tsugita *et al.*, 1980) Buttery และคณะ (1986) วิเคราะห์ชนิดของสารให้กลิ่นรสหลักในข้าวหอมพันธุ์ Basmati พบว่า 2AP เป็นสารให้กลิ่นรสหลัก และพบว่าการสกัดด้วยไอน้ำและตัวทำละลายอินทรีย์แบบต่อเนื่องตามแบบของ Likens-Nickerson ร่วมกับกรดเจือจางและไดเอทิลอีเทอร์เป็นตัวทำละลาย สามารถเพิ่มประสิทธิภาพในการสกัด 2AP ลดพิศรวกวนที่มาจากสารที่ระเหยได้ชนิดอื่นที่มีเวลาออกจากคอลัมน์ใกล้เคียงกับ 2AP มีผลต่อความถูกต้องในการคำนวณเชิงปริมาณ Buttery และคณะ (1988) ศึกษาเปรียบเทียบระดับของค่า odor threshold (T) ของสารให้กลิ่นรสในข้าวหอมหุงสุกพันธุ์ California long-grain โดยใช้น้ำเป็นตัวทำละลายและ สกัดสารให้กลิ่นรสจากข้าวด้วยกระบวนการ tenax trap isolation method และใช้ gas chromatography-mass spectrometry (GC-MS) ในการแยกชนิดและวิเคราะห์ปริมาณของสารให้กลิ่นรสและเปรียบเทียบค่า T จากสารให้กลิ่นที่แยกผ่านคอลัมน์ โดยอาศัยผู้ทดสอบที่มีความชำนาญ 16-20 คน พบว่าสารให้กลิ่นรสในข้าวมีจำนวน 64

ชนิดและค่า T ในจำนวน 64 ชนิด ของสารให้กลิ่นรสในข้าวนั้นมีสารให้กลิ่นรส 2 ชนิด คือ aldehydes(E)-2-nonenal (T=0.08 ppb), (E,E)-2,4-decadienal (T=0.007 ppb) ที่มีค่า T ต่ำสุด นอกจากนี้มีสารในกลุ่มแอลดีไฮด์อื่นๆ อีกที่มีค่า T ต่ำ เช่น (E)-2-decenal (T=0.4 ppb), octanal (T=0.7 ppb), nonanal (T=1 ppb) และ decanal (T= 2 ppb) ซึ่งเป็นกลุ่มของสารที่ระเหยได้ง่ายที่มีอิทธิพลต่อกลิ่นรสในอาหารโดยทั่วไป และสารกลุ่มอื่นเพียงชนิดเดียวที่มีค่า T น้อยกว่า 1 ppb คือ 2AP (T=0.1 ppb) โดยอธิบายคุณลักษณะของการให้กลิ่นรสของสารตัวนี้ว่ามีกลิ่นหอมเหมือนข้าวโพดคั่ว นอกจากนี้ Buttery และคณะ (1988) ศึกษาสารให้กลิ่นรสหลักในข้าวหุงสุกพันธุ์ California long-grain โดย

ตารางที่ 5 ความเข้มข้นของ 2-acetyl-1-pyrroline ที่พบในข้าวสุกบางพันธุ์

Concentration of 2-acetyl-1-pyrroline found in some samples of cooked rice

Variety	2-acetyl-1-pyrroline concentration (ppm ^a)	
	Milled rice	Brown rice
Malagkit Sungsong	0.09	0.2
IR841-76-1	0.07	0.2
Khao Dawk Mali 105	0.07	0.2
Milagrosa	0.07	-
Basmati 370	0.06	0.17
Seratus Malam	0.06	-
Azucena	0.04	0.16
Hieri	0.04	0.1
Texas Long Grain (non-fragrant rice)	<0.008	-
Calrose (non-fragrant rice)	<0.008	-

Note: ^a ppm = part per million (10⁶)

ที่มา: Buttey และคณะ (1983)

พิจารณาถึงค่าอัตราส่วนค่าความเข้มข้นของสารให้กลิ่นรสแต่ละชนิดต่อค่า T โดยแสดงในรูปของ odor unit พบว่าสารประกอบหลักที่ให้กลิ่นรสในข้าวหุงสุกพันธุ์นี้ประกอบด้วย 2AP, (E,E)-2,4-decadienal, nonanal, hexanal, (E)-2-nonenal, octanal, decanal, 4-vinyl-guaiacol และ 4-vinylphenol

Yajima และคณะ (1979) ศึกษาสารให้กลิ่นของข้าวหอมญี่ปุ่น Kaorimai เปรียบเทียบกับข้าวที่ไม่มีกลิ่นหอมพันธุ์ Koshihikari ที่ผ่านการขัดสีร้อยละ 20 พบว่าสารให้กลิ่นของข้าวหอมหุงสุกประกอบด้วยสารหลายชนิด และเมื่อเปรียบเทียบกับข้าวที่ไม่มีกลิ่นหอมพบว่าในข้าวหอมจะมีสารอินโดลมากกว่าและมี α -pyrrolidine ในขณะที่ข้าวที่ไม่มีกลิ่นหอมจะไม่มีสารนี้ โดย α -pyrrolidine เป็นสารประกอบที่เกิดจากกรดอะมิโน โพรลีน ส่วนข้าวที่ไม่มีกลิ่นหอมจะมี 4-vinylphenol, hexanol และ hexanal มากกว่าข้าวหอม

Mahatheeranont และคณะ (2001) ศึกษาชนิดและปริมาณของสารให้กลิ่นในข้าวกล้องพันธุ์ดอกมะลิ 105 คิบ โดยสกัดสารให้กลิ่นด้วยวิธี indirect steam distillation ในข้าวกล้องคิบ ปริมาณ 200 กรัม ภายใต้การปรับลดความดันและใช้อุณหภูมิต่ำเพื่อป้องกันผลจากความร้อนที่อาจทำลายสารให้กลิ่นรส จากการทดลองพบว่าสารให้กลิ่นที่สกัดได้มีจำนวนมากกว่า 140 ชนิด และสามารถระบุชื่อชนิดที่แน่นอนของสารได้ทั้งหมด 70 ชนิด สารให้กลิ่นหลัก คือ 2AP และจากการปรับปรุงวิธีการวิเคราะห์ 2AP พบว่าคอลัมน์ที่มีประสิทธิภาพสูงในการแยก 2AP คือ CP-Wax 51 for amines โดยสามารถวิเคราะห์หาปริมาณ 2AP โดยใช้วิธีสกัดด้วยตัวทำละลาย แม้มีตัวอย่างข้าวเพียง 0.5 กรัม Mahatheeranont และคณะ (1995) รายงานว่า 2AP เป็นสารที่ไม่เสถียร สารสกัดใหม่จากข้าวหอมจะมีกลิ่นแรงเฉพาะตัว แต่เมื่อทิ้งไว้ 2-3 ชั่วโมง กลิ่นจะลดลงมาก และกลิ่นจะหายไปหมดเมื่อทิ้งไว้นานถึง 6-7 วัน ดังนั้น 2AP ที่สกัดได้ต้องเก็บที่อุณหภูมิ -20°C และภายใต้สภาพสุญญากาศ แต่ก็ไม่สามารถเก็บไว้ได้นานเพราะของเหลวที่สกัดได้จะเปลี่ยนสีจากของเหลวใสเป็นสีแดง แต่ถ้าเก็บในลักษณะสารละลายเจือจางจะมีความคงตัวมากกว่า

Mahatheeranont และคณะ (2001) วิเคราะห์ปริมาณของสารให้กลิ่นที่สำคัญในข้าวหอมมะลิ 105 คิบ โดยเปรียบเทียบระหว่างข้าวกล้องและข้าวสารจากแหล่งต่างกัน พบว่าข้าวกล้องที่เป็นข้าวใหม่มีปริมาณของ 2AP มากที่สุด (0.34 ppm) ส่วนข้าวกล้องที่ผ่านการเก็บรักษามานาน 12 เดือนนั้นมีปริมาณของ 2AP ลดลงมาก (0.12 ppm) เมื่อเทียบกับข้าวกล้องใหม่และข้าวกล้องที่จำหน่ายในท้องตลาด (0.32 ppm) ส่วนข้าวสารมี 2AP ปริมาณน้อยกว่าข้าวกล้องและปริมาณ 2AP มีค่าแตกต่างกัน (0.25, 0.12 และ 0.05 ppm) ในข้าวสารต่างยี่ห้อที่มีจำหน่ายในท้องตลาด เนื่องมาจากความแตกต่างของอายุการเก็บของข้าว แหล่งเพาะปลูก และสภาวะในการเก็บรักษา (Buttery *et al.*, 1983)

12. ปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของกลิ่นรสในข้าวดิบระหว่างเก็บรักษา

ข้าวที่ผ่านการเก็บรักษาจะเกิดการเปลี่ยนแปลงจากปฏิกิริยาเคมี ชีวเคมี การเปลี่ยนแปลง

ของกลิ่นรสในข้าว ปริมาณกรดไขมันอิสระและสารคาร์บอนิลเกิดจากปฏิกิริยาออกซิเดชันของไขมัน (Vidyasagar *et al.*, 1991) โดยปัจจัยที่เกี่ยวข้องมีดังนี้

12.1 ปริมาณความชื้น

Sowbhagya และ Bhattacharya (1976) ทดลองเก็บข้าวสารในขวดปิดสนิทในที่มืดที่อุณหภูมิ 60 °ซ นาน 2 ปี ที่มีระดับความชื้นในข้าวเริ่มต้นแตกต่างกัน คือ เท่ากับร้อยละ 14.6, 11.8, 9.3, 5.2 และ 4.1 พบว่าข้าวที่มีปริมาณความชื้นต่ำจะเกิดปฏิกิริยาออกซิเดชันได้อย่างรวดเร็วและมีสารผลิตภัณฑ์ของปฏิกิริยามากกว่าข้าวที่มีความชื้นสูง โดยวัดจากปริมาณของสารเพอร์ออกไซด์และสารคาร์บอนิลที่เกิดจากการสลายตัวของเพอร์ออกไซด์ โดยข้าวที่มีความชื้นร้อยละ 14.6 และ 11.8 มีปริมาณของเพอร์ออกไซด์ และคาร์บอนิลค่อนข้างคงที่ตลอดระยะเวลาการเก็บ ส่วนข้าวที่มีความชื้นร้อยละ 9.3, 5.2 และ 4.1 มีปริมาณสารเพอร์ออกไซด์และคาร์บอนิลเพิ่มขึ้นสูงสุดภายใน 50-100 วัน หลังการเก็บรักษา ข้าวที่มีความชื้นต่ำมีอัตราการเพิ่มของสารเพอร์ออกไซด์และสารคาร์บอนิลมากขึ้น เนื่องจากน้ำในองค์ประกอบของเมล็ดข้าวจะทำหน้าที่เป็นตัวกั้นกลางระหว่างไขมันกับออกซิเจน เมื่อระดับความชื้นต่ำมีผลให้ไขมันบางส่วนสัมผัสกับออกซิเจนเกิดปฏิกิริยาออกซิเดชันได้ง่ายขึ้น ในทางตรงกันข้ามนั้นข้าวที่มีความชื้นสูงอาจเกิดปัญหาการเจริญเติบโตของจุลินทรีย์และเกิดการไฮโดรไลซ์ของไขมัน

Wongpornchai และคณะ (2004) ศึกษาวิธีการทำแห้งและระยะเวลาในการเก็บรักษาต่อกลิ่นรสของข้าวขาวดอกมะลิ 105 โดยใช้วิธีการทำแห้งทั้งหมด 6 แบบได้แก่ การใช้ตู้อบชนิดควบคุมความชื้นสัมพัทธ์ที่อุณหภูมิ 30 และ 40 °ซ การใช้ตู้อบลมร้อนที่อุณหภูมิ 40, 50 และ 70 °ซ และการผึ่งแดด ให้ข้าวมีความชื้นเหลือร้อยละ 13-15 บรรจุใส่กระสอบ แล้วเก็บที่อุณหภูมิห้อง นาน 4 สัปดาห์ จากการศึกษาพบว่าการทำแห้งที่อุณหภูมิต่ำมีปริมาณของ 2AP มากกว่าและมีปริมาณของ n-hexanal และ 2-pentylfuran ซึ่งเป็นสารให้กลิ่นหืนน้อยกว่าการทำแห้งโดยใช้อุณหภูมิสูง

12.2 อุณหภูมิ

Villareal และคณะ (1976) ศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางเคมีกายภาพของข้าวสารในระหว่างการเก็บรักษาที่อุณหภูมิ 29 °ซ พบว่าเกิดการเพิ่มของสารคาร์บอนิลอย่างรวดเร็วในระยะเวลา 2-4 สัปดาห์ โดยเฉพาะการเพิ่มของ hexanal ซึ่งเป็นสารที่ให้กลิ่นไม่ดีเมื่อเก็บรักษาเป็นระยะเวลานานขึ้น ข้าวที่ขัดสีแล้วหรือยังไม่ขัดสีของพันธุ์ข้าว หอมในทางการค้าจะมีปริมาณสารที่ให้กลิ่นหลักในข้าว คือ 2AP ประมาณ 10-1104 นาโนกรัมต่อกรัมและมี hexanal ประมาณ 148-2541 นาโนกรัมต่อกรัม (Berman *et al.*, 2000) และในสภาวะการเก็บรักษาที่อุณหภูมิ 40 °ซ ปรากฏกลิ่นหืนเกิดขึ้นซึ่งสอดคล้องกับปริมาณ propanal, pentanal และ hexanal ที่เพิ่มสูงขึ้น โดยแปรผันตรง

กับปริมาณกรดลิโนเลอิกและลิโนเลนิกที่ลดลง เนื่องจากไขมันถูกไฮโดรไลซ์และออกซิไดซ์เป็นกรดไขมันอิสระส่งผลต่อค่ากรดที่เพิ่มสูงขึ้น และเกิดการเปลี่ยนแปลงเป็นเพอร์ออกไซด์ ทำให้รสชาติรวมทั้งปริมาณสารให้กลิ่นในข้าวลดลง การเกิดสารคาร์บอนิลนั้นมาจากปฏิกิริยาออกซิเดชันของกรดไขมันไม่อิ่มตัวและยังมีสารอื่นๆ เพิ่มขึ้นในระหว่างการเก็บรักษา ได้แก่ butanol, 2-methylpropanal และ 3-methylbutanal (Endo *et al.*, 1977)

Tsugita และคณะ (1980) ศึกษาผลของอุณหภูมิและระยะเวลาต่อคุณภาพกลิ่นรสในข้าวกล้องดิบ พบว่าข้าวกล้องเก็บที่อุณหภูมิ 40 °ซ ความชื้นสัมพัทธ์ร้อยละ 80 นาน 60 วัน มีลักษณะของข้าวเก่าโดยพบสารที่ให้กลิ่นไม่ดี ได้แก่ acetone, pentanal, hexanal, pentanol และ hexanol โดย hexanal มีปริมาณสูงสุด และพบสารดังกล่าวนี้ในปริมาณสูงกว่าข้าวที่เก็บไว้ที่อุณหภูมิ 4 °ซ

Shin และคณะ (1986) พบว่าการเกิดกลิ่นหืนเนื่องจากปฏิกิริยาออกซิเดชันของไขมันที่มีอยู่ในองค์ประกอบตามธรรมชาติ คือ โกลโคลิพิด ฟอสโฟลิพิดและนิวทรัลลิพิดในข้าวจะมีมากเมื่อเก็บที่อุณหภูมิห้อง (ประมาณ 35 °ซ) กรดลิโนเลอิกจะเกิดออกซิเดชันได้มากกว่าการเก็บที่อุณหภูมิ 5 °ซ โดยปริมาณกรดลิโนเลอิกที่ลดลงจะแปรผันตรงกับปริมาณ hexanal ที่เพิ่มขึ้น

Sharp และคณะ (1986) ศึกษาผลของภาชนะบรรจุและอุณหภูมิการเก็บรักษาข้าวกล้องต่อการเปลี่ยนแปลงกลิ่นรส พบว่าข้าวกล้องที่เก็บที่อุณหภูมิ 3 °ซ มีปริมาณกรดไขมันอิสระต่ำกว่าการเก็บข้าวกล้องที่อุณหภูมิ 22 และ 38 °ซ ตามลำดับ และแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงของกรดไขมันอิสระตลอดระยะเวลา 9 เดือน ที่อุณหภูมิ 3 และ 22 °ซ ค่อนข้างคงที่ ขณะที่อุณหภูมิ 38 °ซ จะมีปริมาณกรดไขมันอิสระเพิ่มขึ้นตามระยะเวลาการเก็บ และทดสอบการยอมรับทางประสาทสัมผัสพบว่าข้าวกล้องที่บรรจุในถุงโพลีเอทิลีนและเก็บที่อุณหภูมิ 3 °ซ มีการเปลี่ยนแปลงของกลิ่นรสน้อยที่สุดและไม่พบความแตกต่างของชนิดและปริมาณสารให้กลิ่นรสไม่ว่าจะมีการบรรจุข้าวในกระป๋องหรือในสถานะสุญญากาศ

12.3 สถานะในการเก็บรักษาข้าวดิบ

Widjaja และคณะ (1996) ศึกษาการเก็บรักษาข้าวหอมพันธุ์ Australian YRF9 ในรูปของข้าวเปลือก ข้าวกล้องและข้าวสารที่อุณหภูมิ 30 °ซ ความชื้นสัมพัทธ์ร้อยละ 84 ที่ระดับความดันบรรยากาศ และภายใต้สภาพสุญญากาศประมาณ 150 เมกกะปาสคาล เป็นเวลา 3 เดือน แล้วนำข้าวเปลือกและข้าวกล้องมาขัดสีให้อยู่ในรูปข้าวสารเพื่อวิเคราะห์สารให้กลิ่นด้วย GC-MS โดยใช้ตัวอย่างข้าวก่อนเก็บรักษาเป็นตัวเปรียบเทียบ พบการเปลี่ยนแปลงของสารให้กลิ่นในข้าว (ตารางที่ 6)

การเก็บรักษาข้าวในบรรยากาศปกติมีการเพิ่มขึ้นของสารที่ให้กลิ่นไม่ดีกว่าข้าวที่เก็บในสถานะ

สูญญากาศ และโดยเฉพาะข้าวสารมีการเพิ่มของสารแอลดีไฮด์และคีโตน ซึ่งเป็นผลิตภัณฑ์จากปฏิกิริยาออกซิเดชันของไขมันที่ระดับความดันบรรยากาศปกติ การเก็บข้าวในรูปข้าวเปลือกและข้าวกล้องจะมีลักษณะกลิ่นหอมคงอยู่มากกว่าการเก็บในรูปของข้าวสาร เพราะเชื้อหุ้มเมล็ดและเปลือกข้าวจะช่วยป้องกันการเกิดกลิ่นรสไม่ดี โดยการฉีกขาดของเชื้อหุ้มเมล็ดจากการขัดสีมีผลเร่งกิจกรรมของเอนไซม์ไลพอกซิจีเนสต่ออัตราการเกิดออกซิเดชันที่ทำให้เกิดกลิ่นรสไม่ดีเพิ่มขึ้นในข้าวสารหลังการเก็บจะพบปริมาณของ hexanal ซึ่งเป็นสารให้กลิ่นในข้าวเก่าเพิ่มขึ้นอันเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงของไขมันโดยการเร่งของเอนไซม์ไลเพสและไลพอกซิจีเนส ในขณะที่ข้าวที่เก็บภายใต้สภาวะสูญญากาศจะมีองค์ประกอบกลิ่นโดยรวมลดลง เช่น 2AP มีปริมาณลดลงเหลือร้อยละ

40-50

Yoshihashi และคณะ (2005) ศึกษาการเก็บรักษาข้าวสารพันธุ์ขาวดอกมะลิ 105 ที่อุณหภูมิ 5 °ซ, 20 °ซ, 25 °ซ และ 30 °ซ ความชื้นสัมพัทธ์ร้อยละ 75 บรรจุในถุงโพลีเอทิลีนความหนาแน่นต่ำ (LDPE) และถุงไนลอนภายใต้สภาพบรรยากาศปกติ แล้วสุ่มตรวจปริมาณ 2AP ทุกๆ สัปดาห์ พบว่าการเก็บรักษาที่อุณหภูมิสูง (25 °ซ และ 30 °ซ) มีผลให้ปริมาณของ 2AP ลดลงอย่างรวดเร็วในช่วงการเก็บรักษา 7 สัปดาห์แรก เนื่องจากบรรจุภัณฑ์ที่ใช้ คือ LDPE ไม่สามารถป้องกันการแพร่ออกของ 2AP อีสุระที่สามารถระเหยได้ง่าย โดยยังคงมีบางส่วนของ 2AP รวมอยู่กับสตาร์ชและโปรตีนในรูปของสารประกอบเชิงซ้อน ขณะที่การเก็บรักษาข้าวที่อุณหภูมิ 5 °ซ ยังมีปริมาณของ 2AP คงเหลืออยู่มาก

ตารางที่ 6 ความเข้มข้นของสารที่ระเหยได้หลักในข้าวสารใหม่และที่ผ่านการเก็บรักษา

Concentrations of major volatile compounds in fresh and stored rice

Treatment	2AP (µg/kg)	n-hexanal (µg/kg)	(E)-2-hexanal (µg/kg)	indole (µg/kg)
fresh white	670	1,396	233	88
stored under atmospheric pressure				
paddy ^a	344	3,194	18	72
brown ^a	321	3,184	20	44
white	326	5,066	31	27
stored under vacuum				

paddy ^a	307	535	4	39
brown ^a	377	1,217	8	65
white	241	1,047	8	55

Note: ^a Paddy and brown rices dehulled and/ or milled before analysis as the resultant white rice.

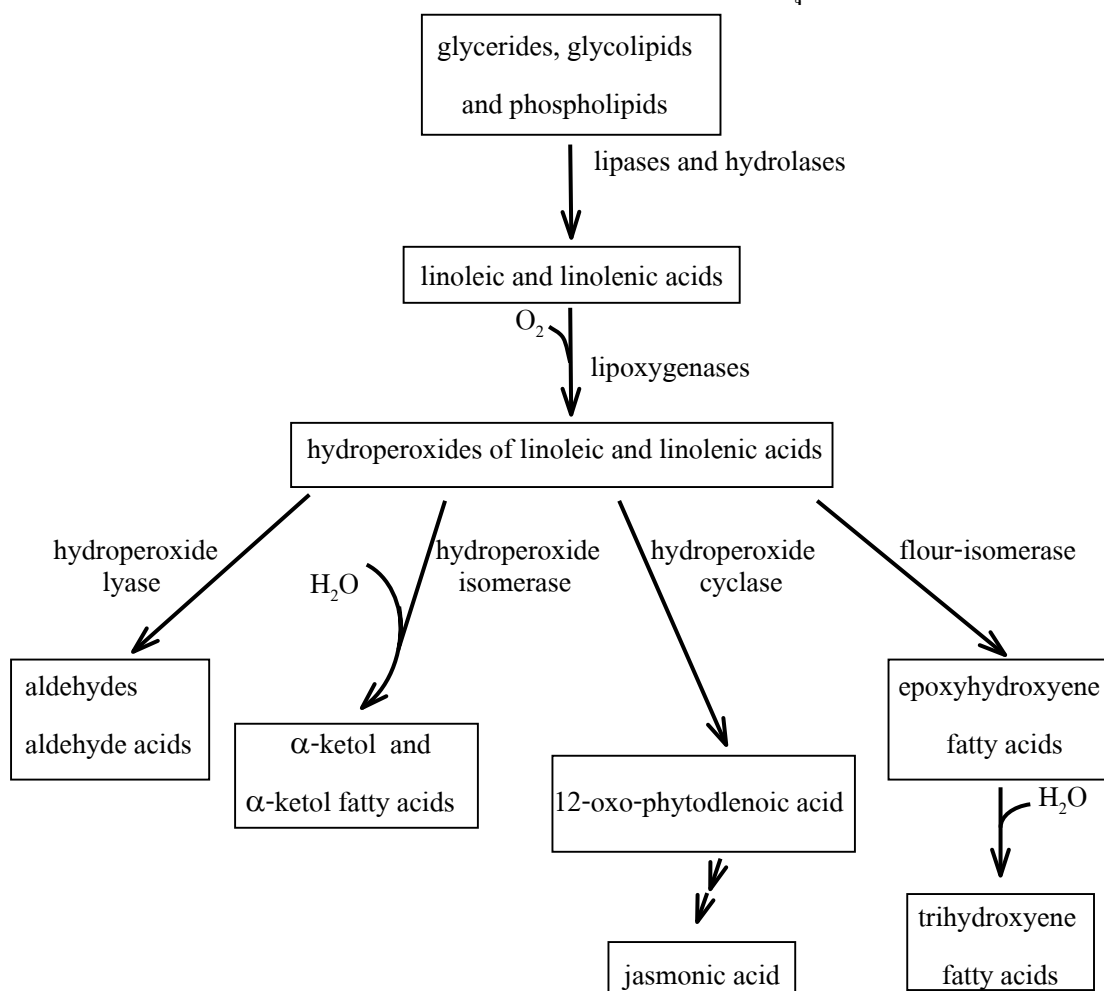
ที่มา: Widjaja และคณะ (1996)

12.4 เอนไซม์

เอนไซม์ไลพอกซีจีเนส (lipoxygenase, LOX) มีชื่อตามระบบ คือ linoleate: oxygen oxidoreductase, EC 1.13.11.12 พบได้ในพืชทั่วไปหลายชนิด ได้แก่ ถั่วเหลือง มันฝรั่ง ข้าวโพด ข้าวสาลี และข้าว (ปราณี อานเป็รื่อง, 2535) เป็นเอนไซม์ที่มีบทบาทสำคัญในการเกิดปฏิกิริยาออกซิเดชันของกรดไขมันไม่อิ่มตัว สารสำคัญที่ทำให้เกิดกลิ่นหืน ได้แก่ hexanal ซึ่งตรวจพบในข้าวหลังการเก็บรักษา (Yasumatsu *et al.*, 1966) เอนไซม์ไลพอกซีจีเนสมีความจำเพาะต่อพันธะคู่ของกรดไขมันไม่อิ่มตัวโดยเฉพาะกรดไขมันพวกที่มี cis-cis penta-1,4-diene unit (-CH=CH-CH₂-CH=CH-) เป็นองค์ประกอบ ได้แก่ กรดลิโนเลอิก ลิโนเลนิก และอะราชิโดนิก ซึ่งมี diene unit มากกว่าหรือเท่ากับ 1 unit Gardner (1988) รายงานว่าไขมัน ฟอสโฟลิพิด และไกลโคลิพิดถูกไฮโดรไลซ์โดยเอนไซม์ไลเพสและไฮโดรเลส ได้เป็นกรดไขมันอิสระ เช่น กรดลิโนเลอิก และกรดลิโนเลนิก กรดไขมันไม่อิ่มตัวนี้จะถูกออกซิไดซ์โดยเอนไซม์ไลพอกซีจีเนสได้สารที่ไม่เสถียรพวกไฮโดรเปอร์ออกไซด์ซึ่งจะเกิดปฏิกิริยาเคมีกับองค์ประกอบอื่นๆในข้าว เช่น โปรตีนเกิดเป็นกลิ่นข้าวเก่าหรือกลิ่นหืนขึ้น (Ory และ Flick, 1992) หรือเกิดการสลายตัวต่อไปได้เป็น aldehydes และ aldehyde acids ได้จากการเร่งปฏิกิริยาของเอนไซม์ hydroperoxide lyase ส่วน α -ketol และ α -ketol fatty acids เกิดจากการเร่งปฏิกิริยาของเอนไซม์ hydroperoxide isomerase และจากปฏิกิริยาการเร่งของเอนไซม์ hydroperoxide cyclase เกิดเป็น 12-oxo-phytodienoic acid ซึ่งเป็นสารตั้งต้นของ jasmonic acid และเอนไซม์ flour-isomerase เร่งปฏิกิริยาให้เกิดเป็น epoxyhydroxyene fatty acids ซึ่งจะถูไฮโดรไลซ์ต่อไปเป็น trihydroxyene fatty acids (ภาพที่ 9) Ida และคณะ (1983) พบว่าเอนไซม์ไลพอกซีจีเนสในข้าวมี 3 ไอโซเมอร์ คือ ไลพอกซีจีเนส-1 ไลพอกซีจีเนส-2 และไลพอกซีจีเนส-3 การทำงานของเอนไซม์ดังกล่าวเกิดได้ดีที่พีเอช 4.5, 5.5 และ 7.5 ผลิตภัณฑ์ที่ได้ คือ ไฮโดรเปอร์ออกไซด์ Vick และ Zimmerman (1987) รายงานว่าเอนไซม์ไลพอกซีจีเนส-3 เป็นเอนไซม์หลักในการผลิต 9-ไฮโดรเปอร์ออกไซด์ ซึ่งเป็นผลิตภัณฑ์จากปฏิกิริยาออกซิเดชันของกรดลิโนเลอิก ในขณะที่ ไลพอกซีจีเนส-1 และ 2 เป็นเอนไซม์รองในการผลิต 9 และ 13-ไฮโดรเปอร์ออกไซด์

นอกจากนี้ยังมีการศึกษาผลของระยะเวลาการเก็บต่อกิจกรรมของเอนไซม์ไลพอกซี

จินสและการทดสอบทางประสาทสัมผัสในข้าวหอมฟิลิปปินส์ โดยเก็บรักษาข้าวกล้องเป็นเวลา 3 เดือน แล้วนำมาทดสอบการยอมรับทางประสาทสัมผัส พบว่าข้าวหอมพันธุ์ที่มีกิจกรรมของเอนไซม์ไลพอกซีจินเนสสูงจะเกิดกลิ่นหืนของข้าวเก่าอย่างชัดเจน ส่วนพันธุ์ที่มีกิจกรรมของเอนไซม์ไลพอกซีจินสต่ำมีกลิ่นฟางข้าว เนื่องจากเอนไซม์ไลพอกซีจินสมีบทบาทในการเกิดออกซิเดชันของกรดไขมันไม่อิ่มตัว (Sanchez และ Raymundo, 1991) Suzuki และคณะ (1999) ศึกษาการทำงานของเอนไซม์ไลพอกซีจินเนส-3 ต่อการเปลี่ยนแปลงของสารให้กลิ่นรสในข้าวระหว่างการเก็บรักษา พบว่าเอนไซม์ไลพอกซีจินสมีบทบาทสำคัญต่อการเกิดกลิ่นรสไม่พึงประสงค์ในหลายผลิตภัณฑ์ โดยกิจกรรมของเอนไซม์ไลพอกซีจินเนสจะถูกจำกัดอยู่เฉพาะส่วนของเยื่อหุ้มเมล็ดข้าวซึ่งเป็นแหล่งของกรดไขมันไม่อิ่มตัวอยู่มาก จึงเป็นสารตั้งต้นให้เกิดปฏิกิริยาออกซิเดชันได้เกิดเป็น ไฮโดรเปอร์ออกไซด์ โดยปริมาณกรดไขมันอิสระทั้งหมดและปริมาณกรดไขมันในเมล็ดในข้าวจำนวน 4 พันธุ์ มีปริมาณเพิ่มขึ้นเมื่อระยะ

ภาพที่ 9 การทำงานของเอนไซม์ไลพอกซีจินเนสในธัญพืช

Lipoxygenase pathways in cereals

ที่มา: Gardner (1988)

เวลาการเก็บนานขึ้น โดยปริมาณ propanal, pentanal และ hexanal ในข้าวคิบที่มีเอนไซม์ไลพอกซีจีเนสอยู่มีค่าเพิ่มขึ้นมาก ขณะที่ข้าวคิบที่ไม่มีเอนไซม์ไลพอกซีจีเนสจะไม่มี的增加ของสารให้กลิ่นดังกล่าวข้างต้น แสดงให้เห็นว่าไลพอกซีจีเนส-3 เกี่ยวข้องกับการผลิตสารให้กลิ่นหืนในข้าวที่ผ่านการเก็บรักษา

วัตถุประสงค์

1. ศึกษาคุณภาพของข้าวขาวดอกมะลิ 105 คิบ
2. ศึกษาผลของการแปรรูปโดยใช้ความร้อนและความดันสูงต่อคุณภาพข้าวสุกพันธุ์ข้าวดอกมะลิ 105
3. ศึกษาผลของสภาวะการเก็บรักษาข้าวสารต่อคุณภาพข้าวสุกพันธุ์ข้าวดอกมะลิ 105